

DOWN TO earth

milieu | mensen | meningen

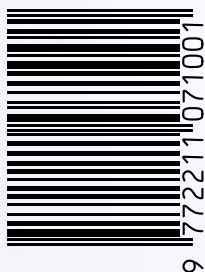
Uitgave vereniging Milieudefensie
Friends of the Earth Nederland
jaargang 2 | juni 2011

03

Proefboringen in Brabant

Schaliegas, hoe groen is het?

EMISSIEHANDEL

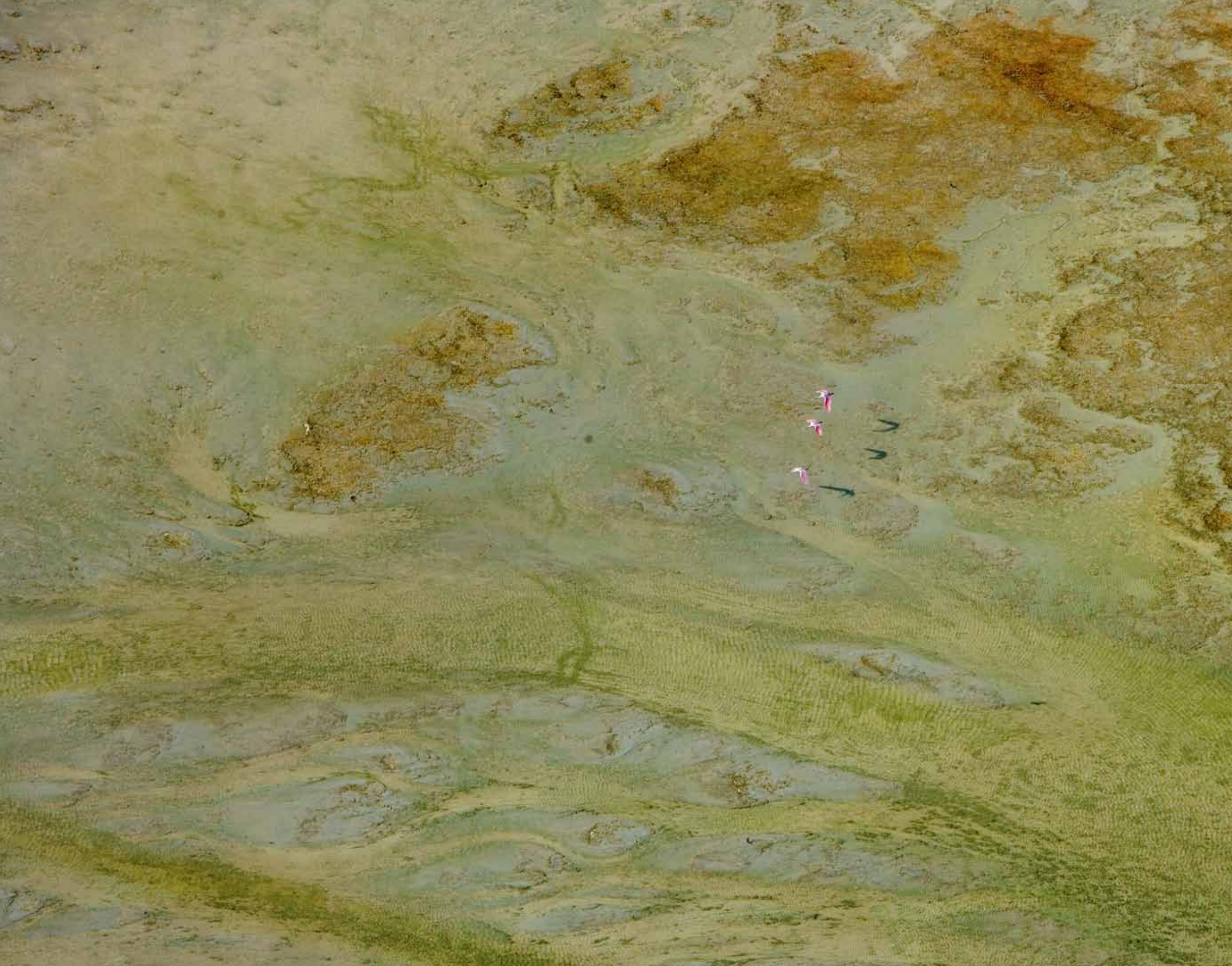
De nieuwe zeepbel van
uitstootrechten

FRIENDS of the EARTH

Wereldverbetersaars van
over de hele wereld

JAAP DIRKMAAT

gaat het Den Haag
moeilijk maken

Tekst: Wendy Koops Beeld: J. Henry Fair

Dalen

Abstracte kunst? Wie beter kijkt herkent rechtsboven drie roze pelikanen. Ze vliegen over een vlakte in Texas vol restafval van een kunstmestfabriek. Heel concreet is dit gebied, dat behalve enorm giftig en zuur ook radioactief is, het resultaat van de productie van die onschuldige lijkende korrels waar de tuin zo van opbloeit. De titel van dit werk uit 2006 is dan ook *No Safe Landing*. De pelikanen kunnen beter nog wat doorvliegen.

Fotograaf J Henry Fair (zie het interview op p. 40) legt vanuit vliegtuigjes en soms helikopters vast hoe de aarde wordt verminkt om aan onze consumptiedriften te voldoen. Hij kiest er echter niet voor dit simpelweg te documenteren. “De Impressionisten maakten een beeld meer universeel door minder specifiek te zijn. Dat blijkt veel effectiever.” Eerst fascineert Fair de kijker met de mysterieuze schoonheid van zijn werk, om ze vervolgens keihard met beide benen op de grond te zetten.

1. Vincent Bijlo, column. 2. Ronella Bleijenburg, samenstelling consumentenpagina, freelancer. 3. Michiel Bussink, receptcolumn. 4. Kris de Decker, column. 5. Renée Gubbels, illustraties. 6. Freek Kallenberg, redactie. 7. Wendy Koops, samenstelling mediapagina, Activist. 8. Barry Meruma, rubriek De Jurist. 9. Nienke Oosterbaan, rubriek Fred&Wilma. 10. Annemarie Opmeer, hoofdredactie. 11. Marjan Peters, art-direction en vormgeving. 12. Thomas van Slobbe, column. 13. Liesbeth Sluiter, freelancer, fotografie. 14. Myrte Verweij, freelancer, samenstelling actueel internationaal. 15. Dinand van der Wal, fotografie. 16. Han van de Wiel, freelancer. 17. Karen Zandbergen, column.

Oliediversiteit

Zo zit er nog een eenzaam mailtje in je inbox, of je al eens overwogen hebt over schaliegas te schrijven (over... wat?), want dat gaat belangrijk worden. Eerst vraag je je dat nog af. Maar al snel wordt het meer. En voor je het weet sta je op de jubileumconferentie van Milieudefensie te luisteren naar twee sprekers die los van elkaar over schaliegas beginnen, precies in de week waarin je de laatste hand legt aan een nummer met een coverartikel over schaliegas (p. 32). Over wat, dus? Gas uit kleisteen! Ik had geen idee. En ik wist ook niet dat ik dat niet wist. De manier van winnen is bovendien echt iets waar je een keer van moet knippen met de ogen. Een landschap vol boorputten? Horizontaal onder de grond boren? Chemicaliën? En toen er ook nog youtube-filmpjes van brandend kraanwater bleken te zijn was ik helemaal om. Erg veel beter kon slecht nieuws niet worden. Want hoe vreselijk het allemaal ook is, tegelijk is het heel fascinerend om een nieuw probleem bloot te leggen. Nog zo'n grootschalige wereld binnen een wereld is de fraudegevoeligheid van het emissiehandelssysteem (p. 18). Ineens is er van alles mis en blijkt het systeem op onverwachte manieren enorm gemakkelijk te misbruiken. Zulk soort dingen voelen als het plots ontdekken van een vallei waar nog allerlei vreemde planten en dieren wonen. Het tragische is natuurlijk dat precies die leuke ontdekkingen het onderspit delven. Hoe meer boorputten, hoe minder beesten. "De oplossing zal in techniek moeten liggen", zei Jaap Dirkmaat wat achteloos toen ik 'm interviewde (p. 14) "niet dat ik erin geloof..." Passie had hij pas in zijn betoog over natuur als levenselixir, en in zijn woede over het huidige beleid. Achter hem had ik uitzicht op de waaiende boomtoppen op de Duivelsberg. Een grote vogel vloog van top naar top. Van Dirkmaat vermoed ik dat hij hetzelfde virus heeft als ik, hetzelfde als veel andere milieuactivisten, zoals de FOE-activisten (p. 23, 31 en 37) of de mensen van ASEED (p. 24). Natuurlijk, je doet iets omdat dat het juiste is. Maar die verantwoordiging die opspeelt wanneer nieuwe bedreigingen opdoemen, nieuwe schandalen het licht zien is een vorm van passie. Wat uitmaakt is dat je het gevoel hebt er iets mee te kunnen doen. Dirkmaat startte Das&Boom opnieuw op, ASEED organiseerde een actiekamp en de FOE-activisten zitten alles behalve stil. En wij publiceren er weer over. Toch... terug in mijn stadsappartement op Rotterdam Zuid denk ik over keuzes tussen techniek en natuur, en vraag ik me plots af: waarom weet ik wel wat schaliegas is en niet hoe die vogel heet?

Annemarie Opmeer, hoofdredacteur

“Natuur is geen sectoraal belang”

Lastig, grof in de mond, maar wel de enige die het natuurbeleid van dit kabinet juridisch aanvecht: Jaap Dirkmaat over Blekerleaks, Das&Boom en zijn hoger doel. "Als je gevraagd wordt, dan doe je het."

Het emissiehandelssysteem ligt op z'n gat, zegt de een. We hebben alles onder controle, zegt de ander. Over btw-fraude, diefstal en surplus. "Nog één schandaal, en het is afgelopen."

23 De Activist

Grenzeloos activisme

Uit heel Europa en zelfs elders uit de wereld kwamen medewerkers van Friends of the Earth afgelopen mei bij elkaar voor de Europese jaarvergadering in Wijk aan Zee. Lekker uitwaaien, netwerken en van elkaar leren. Zo nodig steunen landelijke zusterorganisaties elkaar. Toen Japan werd getroffen door de driekoppige ramp kon FOE Japan rekenen op hulp uit Duitsland, Oostenrijk en de Verenigde Staten en wereldwijde anti-kern-energiedemonstraties. Kroatië, dat door een dreigende geldboete met opheffing werd bedreigd, kreeg financiële steun. Ook de invloedrijke Noorse tak van Young Friends of the Earth was vertegenwoordigd. Omdat Friends of the Earth International dit jaar ook nog eens haar veertigjarig jubileum viert, portretteren wij drie gedreven internationale activisten op pagina 23, 31 en 37.

Tekst Wendy Koops Beeld Dinand van der Wal

De polder in!

Van gesprekken met boeren over veehouderij, tot schieten met een aardappelkanon op een gentech proefveld: vier dagen landbouwactiekamp.

32 Schaliegas: het nieuwe zwarte goud?

en verder

- 01 Inzoomen
- 06 Brieven
- 07 Onder Vuur, Commentaar
- 08 Uitgesproken, Zandbergen
- 10 Actueel Nederland
- 11 Bijlo
- 12 Actueel Internationaal
- 27 Lowtech
- 28 Groene Metropool
- 38 Media
- 39 Slobbe
- 41 Boeken
- 42 Consument, Recept
- 43 Doe het zelf
- 44 De Jurist
- 45 Oproepen en agenda
- 46 Uitzoomen

Enthousiast of verontwaardigd? Onjuistheden tegengekomen of wil je ons gewoon iets vertellen? Schroom niet en schrijf ons. We houden ons het recht voor brieven te selecteren of in te korten. Reageren kan via e-mail: redactie@downtoearth-magazine.nl of per post: **postbus 19199, 1000 GD Amsterdam.**

Recept

Met veel plezier en interesse heb ik het jubileumnummer gelezen. Met verbazing echter zag ik het recept voor de veertigjarentaart. Daarin wordt aan-gegeven een stuk aluminiumfolie in de deegvorm te plaatsen. Aluminiumfolie is niet een van de milieuvriendelijkste producten. Dit milieuaspect weegt veel minder als je het sinds een paar jaar op de markt zijnde uit honderd procent gerecyclede aluminiumfolie gebruikt. Deze nuancering, of het gebruik van een alternatief (misschien bakpapier) lijkt me op zijn plaats.

Maureen Dijkman, Hoofddorp

Wouter van Dieren 1

Goeie help... ben ik net lid geworden van Milieudefensie en wat lees ik in het eerste de beste nummer uit de mond van Wouter van Dieren? “Monsanto is een goeie club”. Wel heb ik ooit van mijn leven! Waar haalt die man die onzin vandaan over gouden rijst die goed zou zijn voor kinderen in de Derde Wereld? Hoe is het in hemelsnaam mogelijk dat zulke onzin over Monsanto in het nieuwsmagazine van Milieudefensie mag komen te staan! Je reinste Monsanto-propaganda. En het is in Nederland al armoe troef als het er over gaat de burgers van Nederland goed te informeren over gentechnpraktijken. Ik ben perplex. Sprakeloos.

Els van Dongen

Wouter van Dieren 2

Het is verbazingwekkend dat jullie, nota bene in een jubileumnummer, Wouter van Dieren zoveel ruimte geven om onzin over gentech uit te kramen. Hij suggereert dat Monsanto

is opgericht om onze wereld ‘beter’ te maken. Van Dieren spreekt de Monsanto-reclametaal: Monsanto bestaat om de wereld te verbeteren (niet om heel veel geld te verdienen) en maakt producten die problemen zullen oplossen, zoals het vitamine A-tekort, via ‘Gouden Rijst’ aan te pakken, waardoor vijf miljoen kinde-ren van blindheid gered kunnen worden. Merkwaardig dat Van Dieren tegen Milieudefensie heeft gezegd “Je moet je huiswerk beter doen”, want met betrekking tot de ‘Gouden gentechrijst’ heeft hij totaal geen huiswerk gedaan. Greenpeace toonde 6 jaar geleden aan dat je per dag zo’n 9 kilo van die rijst moet eten om de benodigde hoeveelheid binnen te krijgen. Nog een aantal punten:

- Voor een paar Eurocent kun je een kind met 2 vitamine A-pillen een heel jaar beschermen.
- Er zou beter gezorgd kunnen worden voor een gevarieerd menu met groenten en fruit.
- Er is vet nodig om betacaroteen om

te zetten in vitamine A, maar arme mensen hebben dat niet ‘op hun menukaart staan’.

- Er is groot gevaar voor uitkruising naar andere rijstsoorten.
- In ontwikkelingslanden is witte rijst belangrijk voor je status. Dat geldt zelfs voor de allerarmsten.
- Op ‘Gouden rijst’ rusten ongeveer 70 patenten. Gentechbedrijven hebben die vrijgegeven tot een inkomen van \$ 10.000, maar blijft dat zo? Bovendien is dat zaaizaad duurder dan van gewone rijst.
- Gouden Rijst is aangepast aan gematigde streken. Voor tropische gebieden moet de rijst ingekruist worden met andere rassen. De rijst-instituten gebruiken daar waar-schijnlijk toplassen voor die goed geïrrigeerd land nodig hebben en een hoge input, precies datgene waar de armste boeren niet over beschikken.
- Er bestaan allang traditionele gewassen met meer vitamine A. Ik hoop dat ik heb kunnen aantonen dat het mij, door tegen ‘Gouden rijst’ te zijn, niet ontbreekt aan moraal. Het lijkt er eerder op dat het Wouter van Dieren ontbreekt aan gezond verstand. Of ben ik nu Van-Dieren-onvriendelijk?

Lucas Buur

Discussieer mee op het web!
Op de website kun je elk nummer bij een aantal artikelen reageren. Zie: www.downtoearth-magazine.nl

Onder Vuur

Elk nummer bellen we met organisaties die doelwit zijn geworden van een actie van de milieubeweging. Deze keer: **Stichting Duurzame Palingsector Nederland (DUPAN)**

DUPAN wil de palingstand in Nederland duurzaam verbeteren en beheren, gefinancierd met hun Duurzaam Paling Fonds®. Maar ‘duurzame paling’ is een misleidende term volgens de projectgroep Aalherstel 2009, waarin onder andere WNF en Greenpeace zitten. Greenpeace diende een klacht in bij de Reclame Code Commissie. In gesprek met Alex Koelewijn, voorzitter van DUPAN.

Bestaat duurzame paling? “Wij hanteren de term ‘duurzame paling’ niet. Wij staan voor duurzaam herstel en duurzaam beheer. Paling is niet duurzaam. Dat kan hij worden en dat proberen wij te bereiken.”

Maar op uw website staat toch echt: ‘Duurzame paling herkent u aan dit logo’... “Wat er hoort te staan en waar ons pleidooi over gaat is dat paling die bijdraagt aan het Duurzaam Paling Fonds® herkenbaar is aan het logo.”

Wat doet dit fonds? “De helft van de Nederlandse wateren is niet toegankelijk voor jonge paling door stuwen, sluizen en gemalen. Veel volwassen paling wordt verwond of gedood in de gemalen. Wij willen de paling handmatig uitzetten en dat financieren vanuit het fonds, dat inkomen genereert door paling onder licentie en logo te verkopen. Bovendien investeren we in wetenschappelijk onderzoek.”

Hoe duurzaam is een palingherstelprogramma dat gefinancierd wordt door het vangen en consumeren van juist die paling? “Slechts 2 procent van de totale Europese palingvangst wordt in Nederland geconsumeerd. Dat wordt zwaar overschat. Wij willen niet langer oogsten, maar eerst zaaïen en dan een klein beetje oogsten. Zoveel als wetenschappelijk is toegestaan. In onze ogen is dit uitermate duurzaam.”

Is een vangstverbod geen optie? “Nee. Er is een vangstverbod van 1 september tot en met 1 december, tijdens de grote palingtrek. De paling gaat vol gas door de gehaktmolen. Beroepsvissers willen in die periode paling vangen en uitzetten. Vangst voor consumptie blijft dan verboden. De sector is daartoe bereid.”

Wat vindt u van de klacht bij de Reclame Code Commissie? “Het verbaast me. Wij doen wat alle natuurbeschermers willen: een versneld en duurzaam herstel van de palingstand.”

Tekst: Ronella Bleijenburg

Commentaar

Bindend advies

Verbinden. Dat was het centrale begrip tijdens het Milieu-defensie jubileumcongres dat op 27 mei in Pakhuis de Zwijger plaatsvond. Volgens de transitiedenker Jan Rotmans is onduurzaamheid een ‘verbroken’ verbinding, tussen boer en consument, tussen mens en natuur. Het streven naar duurzaamheid is het herstellen van deze verbindingen.

Om te weten hoe je breuken herstelt, moet je eerst weten waardoor ze ontstaan zijn. Grote schuldige is, zo werd gesteld, ons op economische groei gebaseerde systeem. De journalist Frank Mulder vergeleek deze met de autobus uit de film *Speed*. Onder de bus zit een bom die ontploft op het moment dat de bus minder hard gaat rijden. Hard doorrijden lijkt dus de enig optie om te overleven. Of stiekem uitstap-pen, zoals de passagiers in de film doen.

Volgens Mulder moeten we vooral dit laatste doen. Een prima idee, maar zolang de meeste mensen maar al te graag in die bus blijven zitten en zelfs graag willen instappen, dendert deze gewoon door. Met alle gevolgen van dien, voor mens en milieu. Uitstappen is dus niet genoeg. We zullen de bus ook moeten stoppen voordat deze, net zoals in de film, tenslotte explodeert.

Maar is het door Mulder geschetste beeld wel juist? Jan Rotmans vond van niet. Volgens hem is er niet maar één bus, er rijden vele verschillende bussen rond. Een aantal daarvan is een rijdende bom, maar er zitten ook veel ‘groene’ bussen tussen. Deze ‘koplopers’ zijn hard op weg naar een duurzame samenleving, maar vinden op hun weg talloze obstakels. Milieudefensie zou hen moeten helpen deze obstakels in kaart te brengen en uit de weg te ruimen.

Belangrijker nog is het om deze koplopers met elkaar te verbinden, zo werd gesteld. Nu nog volgt elke bus teveel zijn eigen route. De een wil een beter milieu, de ander betere arbeidsomstandigheden en een derde een ‘eerlijkere’ prijs. De uitdaging is deze verschillende bussen en routes samen te brengen.

Daar lijkt geen speld tussen te krijgen. Of het gaat lukken? De aanwezige vertegenwoordigers van de FNV en de ZLTO waren daartoe graag bereid. Opvallender was echter dat maar heel weinig potentiële samenwerkingspartners aan de uit-nodiging voor het congres gehoor hadden gegeven. Te druk met het besturen van de eigen bus? Of is Milieudefensie voor veel van hen gewoon niet de meest voor de hand liggende partner? Aantonen dat we dat wel zijn, is misschien wel de grootste uitdaging voor de komende jaren.

Freek Kallenberg, redacteur

“‘Verantwoorde soja’ is een stap in de goede richting”

Dat stelt Richard Holland, hoofd natuurbescherming bij het Wereld Natuur Fonds. Tekst **Ronella Bleijenburg**

Zes jaar na de oprichting van de Round Table on Responsible Soy (RTRS) komt de eerste verantwoorde soja op de Europese markt die volgens de criteria van RTRS is geteeld. Verantwoorde soja? Greenwashing, vinden critici. Een verantwoord label op een fout product, omdat de grootschalige teelt van soja in Zuid-Amerika gepaard gaat met problemen als ontbossing, gebruik van bestrijdingsmiddelen, schending van mensenrechten en het verlies van werkgelegenheid of landrechten. Het Wereld Natuur Fonds (WNF), een van de oprichters van de RTRS, wordt verweten binnen de RTRS zaken te doen met bedrijven die juist hiervoor verantwoordelijk zijn. Bovendien is 70 procent van de soja genetisch gemodificeerd. WNF is tegenstander van genetisch gemodificeerde gewassen. Milieu- en maatschappelijke organisaties in diverse landen hebben het WNF gevraagd uit de RTRS te stappen. Dat doen ze niet.

Waarom niet?
“WNF vindt dat de sojateelt moet verduurzamen. De vernietiging van ecosystemen heeft niet alleen lokaal, maar ook (boven-)regionaal en internationaal consequenties. In een poging dit te voorkomen, is WNF met alle partijen (telers, handelaren, kredietver-

strekkers, afnemers) rond de tafel gaan zitten. We vinden zeer nadrukkelijk dat bedrijven die onderdeel zijn van een probleem ook onderdeel moeten zijn van de oplossing. Om met zoveel partijen tot afspraken te komen moet je compromissen sluiten. Zelfs als dat betekent dat op sommige punten de zaken minder streng geregeld worden dan je zelf zou willen. Liever veel marktpartijen die langzaam kleine stappen voorwaarts zetten, dan een heel strenge en verantwoorde standaard ontwikkelen waar niemand aan deelneemt en waarmee je geen resultaat boekt. Nederland is met 9 miljoen ton de grootste soja-importeur na China. Ook dat moet veranderen. We werken ook aan alternatieven voor en vermindering van de vraag naar soja in Nederland. Wij pakken de problematiek én nationaal én internationaal aan. De ene organisatie doet het zus, wij doen het zo.”

Er wordt stevige kritiek geuit op de RTRS. Er zouden geen harde doelstellingen zijn het pesticidengebruik te verminderen en nog steeds vindt er veel ontbossing plaats.
“De RTRS bestaat pas zes jaar, dus die ontbossing kan niet nu al zijn veranderd. Bovendien zien wij de RTRS niet als het middel tegen ontbossing. Ook moeten we lokale overheden helpen bij het maken van goede wetten en landbouwplannen. De RTRS is

niet volmaakt en nee, we zijn er nog lang niet, maar er worden stappen in de goede richting gezet. Er zijn altijd partijen die wat er ligt aan afspraken niet genoeg vinden. Dat mag. Het is ook een schandaal dat er in de 21e eeuw pesticiden overmatig worden gebruikt. Maar dat geldt voor de gehele internationale landbouw, niet alleen sojateelt. Er zijn door de RTRS inmiddels al veel pesticiden verboden en de komende jaren worden er nog meer geschrapt. Bedenk dat wij als WNF niet hét RTRS zijn, of bepalend kunnen zijn in de besluitvorming. Wij zijn slechts één van de 160 deelnemers. Weliswaar een heel kritische, maar het is en blijft een kwestie van een lange adem.”

Zijn er momenten geweest dat het WNF overwoog uit de RTRS te stappen?
“In twee gevallen. Er moest op zijn minst een duidelijke ketensegregatie komen van niet- en wel gemodificeerde soja, zodat de consument en het bedrijfsleven de mogelijkheid hebben te kiezen. Dat was een breekpunt. Daarnaast waren de criteria voor ontbossing in eerste instantie veel te zwak. Die zijn aangescherpt. Was dat niet gebeurd dan waren we er uitgestapt. Wat ons betreft zijn de afspraken die er nu liggen minimumeisen. We blijven werken aan aanscherping. Het is *work in progress*.”

Critici noemen ‘verantwoorde soja’ een misleidende term, greenwashing. Verantwoorde soja bestaat toch gewoon niet?
“Het is een lastige kwestie. Er heeft binnen de RTRS een discussie plaatsgevonden of het verantwoorde of duurzame soja zou moeten

heten. Duurzame soja bestaat niet. Dus wij zijn allang blij dat het niet die naam heeft gekregen. Maar laten we niet eindeloos op terminologie discussiëren. We kunnen en willen sojateelt niet verbieden. Enerzijds omdat er honderden mensen voor hun inkomen van afhankelijk zijn, maar ook omdat alternatieven, zoals lokaal geteelde gewassen in geval van grootschalige teelt ook te kampen krijgen met issues op het gebied van duurzaamheid. Laten we naar het totaalplaatje kijken. Er zijn verbeterstappen gemaakt.”

Feit blijft dat WNF tegen genetisch gemodificeerde gewassen is, maar wel zijn naam verbindt aan verantwoorde soja.
“Wij zijn geen voorstander van genetisch gemodificeerde gewassen. Dat blijven we. Maar 70 procent van de soja is al genetisch gemodificeerd. Als wij geen zaken willen doen met die industrie en als wij ons nu zouden terugtrekken, dan kunnen we een groot deel van de ontbossing helemaal niet stoppen. Wil je het probleem echt aanpakken, dan moet je een manier vinden om de hele industrie te bereiken. Wij denken dat de RTRS daar een middel voor is.”

Hoe reageert jullie achterban?
“We krijgen vragen en leggen onze standpunten uit. We merken dat mensen intelligent genoeg zijn om te snappen dat WNF binnen de RTRS niet altijd zijn zin krijgt en compromissen moet sluiten om op de lange termijn meer voor de natuur te kunnen betekenen. Liever een deel van je wensen gerealiseerd door een compromis te sluiten, dan vasthouden aan al onze principes en niets voor elkaar krijgen. Bovendien: kritiek houdt ons scherp.” □

Discussieer mee op www.downtoearth-magazine.nl

Zandbergen

Ritueel slachten

Als er in politiek Den Haag iets overzichtelijk is, is dat wel een discussie over dierenwelzijn. Je hebt het belang van de dieren. En het belang van de boeren. Die hebben zo hun eigen belangenbehartigers in de Tweede Kamer. De dierenvrienden staan voor het milieu, menen dat dieren niet moeten lijden en dat de aarde nog langer mee moet dan vandaag. De vrienden van de boeren staan voor de economie en de sector en redeneren dat hoe strenger de regels worden, hoe slechter die dingen af zijn. Vooruit. Het een sluit het ander niet uit en er zit een hoop tussenin. Maar in het politieke debat zijn de tegenstellingen makkelijk gemaakt.

Het onderwerp is nog overzichtelijker met de komst van de Partij voor de Dieren, voor wie nuance in de discussie economie versus dier niet nodig is. Totdat hun wetsvoorstel voor een verbod op verdoofd ritueel slachten onder de aandacht kwam. Een voorstel dat vanuit de missie van de Partij voor de Dieren logisch en consequent is. In hun overzichtelijke wereld is elk dierenleed uit den boze en is de boerensector daaraan volstrekt ondergeschikt. Dus geen grootschalig en geen kleinschalig lijden. Geen vissenkomp en geen bio-industrie. Geen staarten knippen en geen onverdoofd ritueel slachten. (Liever ook niet verdoofd, maar je moet met iets haalbaars beginnen.) Geen onverdoofd ritueel slachten? Dat vraagt om een veel wezenlijker debat dan de discussie over economie versus milieu. Dat gaat naar minder makkelijk te vertalen kernvragen. Wat betekent godsdienstvrijheid? Welke verantwoordelijkheden gaan daarmee gepaard? Welke belangen wegen het zwaarst?

Naar goede traditie wordt een discussie pas echt gevoelig als de Tweede Wereldoorlog er bij gehaald kan worden. Laten het nu net de Duitsers zijn geweest die met het veroveren van Europa vanaf 1939 het koosjer slachten in de ban deden. Hoe moet je daar als seculiere, tolerante partij in staan? Of als liberale rechtse club? Toen de PvdA-fractie de dierenpartij dreigde te steunen ontstond er paniek onder de achterban. Er wordt dus overwogen. De VVD-fractie lijkt overstag, maar kan in het kabinet nog een ander standpunt innemen. Voor de PVV is het een duivels dilemma. De partij is tegen het lijden van knuffelbare dieren en zou best de islamitische slachterijen een slag toe willen brengen. Maar Israël is en blijft de grote vriend. En je kunt moeilijk ritueel slachten met verdoving voor moslims verbieden en voor joden niet. Terwijl iedereen kijkt naar de SGP die met haar twee zetels het kabinet in gijzeling kan houden, hebben de dierenvrienden hiermee een potentieel veel gevoeliger discussie gelanceerd.

Karen Zandbergen is politiek journalist bij Trouw. Ze schrijft elk nummer over milieu in politiek Den Haag

Illustratie: Renée Gubbels

“Wij pakken de problematiek én nationaal én internationaal aan”

Visser s moeten plastic vangen

De Europese Commissie overweegt de noodlijdende visserij-sector in te zetten in de strijd tegen de milieuvervuiling. Ze wil hen betalen voor het opvissen van plastic dat in zee is beland. Op papier heeft het plan niets dan voordelen: er wordt iets

gedaan aan de groeiende berg plastic in de zee, waar zee-dieren en vogels zich in verstikken. De vissers van hun kant krijgen een nieuwe bron van inkomsten. De EU-lidstaten zullen aanvankelijk de vissers subsidiëren, maar op termijn hoopt Europa dat de praktijk winstgevend kan worden. De timing van het voorstel is niet toevallig: vissers voeren een bittere strijd tegen strengere Europese regels op bijvangst, de praktijk waarbij vissersboten de minder commercieel interessan-te soorten terugwerpen in zee. Die bijvangst kan oplopen tot tweederde, en vormt een ernstige schade voor de mariene ecosystemen. In de Noordzee alleen al wordt jaarlijks ongeveer een miljoen ton bijvangst dood teruggeworpen in zee. “We kunnen niet toelaten dat consumenten geen vis eten omdat ze het probleem van de bijvangst haten”, aldus eurocommissaris Maria Damanaki. “Maar de mensen in de visserij voelen zich onzeker over deze veranderingen. Daarom zijn er aanmoedi-gingsmaatregelen nodig.”

Stenen beschermen zeereservaten

In 2008 was er veel ophef over een actie van Greenpeace die natuurstenen plaatste voor de kust van het Duitse eiland Sylt. Nu blijkt dat de stenen in enkele jaren al zijn begroeid met ontel-bare zeeorganismen. Bovendien voor-komen de stenen dat de bodem wordt omgeploegd door vissers met grote sleepnetten. Dat is goed nieuws voor bijvoorbeeld de bruinvis en de vele andere dieren en planten die daar leven. “Onze actie in 2008 was misschien con-troversieel, maar blijkt wel een succes. De enige manier om onze uitgeputte zeeën weer op kracht te laten komen, is het écht beschermen van natuur-gebieden op zee”, aldus Greenpeace. De milieuorganisatie pleit, gesteund

door vele wetenschappers, al jaren voor het instellen van zeereservaten. Dit zijn gebieden die volledig worden afgeslo-ten voor schadelijke activiteiten, zoals visserij en zandwinning. “Op land vin-

den we het heel normaal om kostbare natuurgebieden onaangetast te laten. Tegelijkertijd staan we toe dat zelfs in de mooiste stukjes op zee wordt gevist met schadelijke sleepnetten.”

Nederland overschrijdt fijnstofnormen

Nederland stoot veel meer fijnstof uit dan de Europese richtlijn Luchtkwaliteit toelaat. De eerste vier maanden van dit jaar telde Nederland al evenveel overschrijdingen van de grenswaarde als in heel 2010. Uit gege-vens van de RIVM blijkt dat op de meetloca-tie in Leiden dit jaar al 36 dagen de fijnstof-norm is overschreden. Het maximum aantal dagen waarop deze dagnorm overschreden mag worden ligt op 35 dagen per jaar. Deze overschrijding van de grenswaarde dreigt binnenkort ook voor meetlocatie’s in Eind-

hoven, Schiedam, Den Haag en Breda. Op 11 juni verliep de vrijstelling van Neder-land voor de Europese fijnstofnorm. Tot die tijd heeft een overschrijding geen juridische consequenties. Zonder aanvullende maatre-gelen is het onwaarschijnlijk dat Nederland kan voldoen aan de Europese wetgeving. De overschrijding bewijst volgens Milieu-defensie dat het huidige beleid gericht op het nét halen van de grenswaarden niet houdbaar is en slecht is voor de volks-gezondheid.

+++ Het opruimen van **vervuilde bagger** uit Nederlandse rivieren kostte de Nederlandse overheid de afgelopen 25 jaar 2 tot 3 miljard euro. Dat blijkt uit onderzoek van Greenpeace +++ Het aandeel van **hernieuwbare energie** in het totale energieverbruik is gedaald van 4,2 procent in 2009 naar 3,8 procent in 2010 +++ De **uitstoot van CO₂** is vorig jaar weer tot recordhoogte van 30,6 gigaton gestegen. Dat is 5 procent meer dan het vorige record in 2008 +++ Consumenten hebben via de door Natuur & Milieu ontwikkelde **CO₂-markt** al 2000 ton CO₂ uit de markt gehaald. Dat staat gelijk aan de energie die nodig is om een jaar lang 1000 gezinswoningen te verwarmen.

Noord-Holland: Veefabrieken mogen

Terwijl de meeste provincies de groei van megastallen aan banden willen leggen, gaat Noord-Holland precies de andere kant op. Bestaande intensieve veehouderijen krijgen op hun huidige locatie de mogelijkheid om hun veestallen te trans-formeren tot veefabrieken. Met dit besluit draait de Provinciale Staten 180 graden: in 2009 werd er nog tegen de komst van megastallen gestemd, na steun van 25 duizend inwoners van Noord-Holland voor

Op 14 februari protesteerde Milieudefensie samen met de Dierenbescherming bij het provinciehuis van Noord-Holland tegen veefabrieken. Foto: Michiel Wijnbergh

een burgerinitiatief van Milieudefensie en de Dierenbescher-ming. Het besluit van de provincie druist in tegen de eerder dit jaar door de Tweede Kamer aangenomen motie om een tijdelijke bouwstop in te stellen voor megastallen.

Stilte rond klacht Palmoliebedrijf

Teleurstellend, zo noemde de Ronde Tafel voor Duurzame Palmolie (RSPO) begin mei de reactie van palmoliegigant IOI op een officiële klacht van Milieudefensie en organisaties uit Maleisië en Indonesië over greenwashing door het bedrijf. Reden voor de klacht was een onderzoek in opdracht van Milieudefensie waaruit bleek dat het Maleisische bedrijf zich schuldig maakt aan het grootschalig kappen van bossen om aan de groeiende vraag voor

palmolie te voorzien. Bovendien verbouwt IOI in Maleisië palmolie op land dat niet aan het bedrijf toe-behoort, maar aan de lokale bevol-king. Het is tegen de regels van de RSPO om een bedrijf duurzame keurmerken te verstrek-ken als datzelfde bedrijf op andere plantages aantoonbaar niet duurzaam handelt. Milieu-defensie wil dan ook dat de duurzame certifice-ring van alle IOI plantages wordt ingetrokken. Het palmoliebedrijf had van RSPO vier weken

extra tijd gekregen om duidelijk te maken hoe IOI de wantoestanden gaat verbeteren, maar een maand later is volgens Geert Ritsema van Milieudefensie nog niks substantieels van het bedrijf vernomen. “Het wordt daarom tijd dat de RSPO haar tanden laat zien en IOI dwingt de eigendomsrechten van de lokale bevolking te erkennen en te stoppen met het kappen van bossen.

Bijlo spreekt...

...een plasticvisser

“Hallo meneer Koelewijn, kunt u me verstaan?”

“Ja jongen, glashelder, je hoeft niet zo te schreeuwen, wij vissers hebben ook satellieten tegenwoordig.”

“Mooi. U klinkt opgewekt, eindelijk weer eens een opgewekte visser aan de telefoon.”

“Hahaha, ja, zeg dat wel, het werd weer eens tijd. Ik had echt helemaal mijn buik vol van al die quota en die vangstverboden. Geen droog brood meer in te verdienen, och man ik ben zo blij, dat wil je niet weten.”

“Jawel, ik wil het wel weten.”

“Nou ja, ik heb gewoon weer brood op de plank, en mijn zoon mag een nieuwe gameboy en ik kan mijn bemanning weer fatsoenlijk betalen.”

“En dat komt door al die quota en die vangstverboden?”

“Jazeker, eigenlijk wel, die hebben gewerkt. Want dan ga je toch nadenken. O, wacht, er wordt net een net naar boven gehaald. Prachtig zeg, Helemaal vol. Kijk nou toch eens, zakken, heel veel zakken.”

“Zakken? Dat is jargon voor wat voor vis?”

“Voor de plastic.”

“De plastic?”

“Ja, die gedijt hier uitstekend. Die vissen wij tegenwoordig op. Zit geen vangstbeperking op, plant zich voort vanaf het land in een enorm tempo, kijk, zakken, o en van die taaie sixpacks waar blik-kies ingezetten hebben, oefenbroekies, ongelofelijk he, ben je 200 kilometer uit de kust vis je oefenbroekies op, dan denk je toch waar is het bijbehorende kind, haha. Laat ze het maar lekker in zee flik-keren, wij hebben weer werk. Ik voorspel een grote toekomst voor de plastic.”

“Hoe eet u zelf de plastic graag?”

“Van de grill, met een uitgeknepen citroentje en een remouladesaus, maar gerookt plastic, kan je me ook midden in de nacht voor wakker maken.”

“Eet smakelijk dan, zou ik zeggen.”

“Dank je wel jongen, jij ook, gepocheerde plastic, ook heerlijk, en je kan er ook sushi van maken, daaaaag!”

Vincent Bijlo

Friends of the Earth international bestaat deze maand veertig jaar. Daarom is deze editie van het internationale natuur- en milieunieuws volledig gewijd aan zustergroepen van Milieudefensie.

COSTA RICA – COECOCEIBA

Primeur: Mijnbouw verboden

Tot grote vreugde van FoE Costa Rica heeft het parlement in het land de eerste wet tegen open mijnbouw in Latijns Amerika aangenomen. Delving van metalen bij dagbouw is nu in het hele land verboden. “Dit is een fantastisch resultaat na zeventien jaar strijd. Dit zal helpen te voorkomen dat deze schadelijke activiteit nooit meer plaatsvindt in ons land”, vindt de organisatie. “Zonder het verzet van gemeenschappen in het noorden van het land, en de steun van veel andere organisaties en zelfs van de landelijke pers, was dit nooit gelukt.” De regels zijn niet van toepassing op lopende mijnbouwprojecten, zoals de omstreden grote Crucitas goudmijn.

COLOMBIA – AGUA CENSAT

Goudmijn versus schoon water

In februari demonstreerden meer dan vijftigduizend mensen in verschillende Colombiase steden voor de bescherming van hun recht op schoon water. De regering moet zorgen dat Colombiaanse en internationale regelgeving wordt nageleefd, en dat het

Canadese mijnbouwbedrijf Grey Star geen vergunning krijgt voor een goudmijn in het paramo ecosysteem van Santurban. De goudmijn zou de eerste dagbouwmijn voor goud worden in Colombia. De páramo levert voor twee miljoen mensen hun water.

BRAZILIË – FOE BRAZILIË

Belo Monte dam

Dit voorjaar heeft de Braziliaanse federale rechter de bouw van de Belo Monte dam geblokkeerd, omdat niet aan de milieureisten was voldaan. FoE Brazilië is een van de vele groepen die lang campagne hebben gevoerd tegen de aanleg van de reusachtige waterkrachtdam. De rechter verbood ook de nationale bank, BNDES, om het project te financieren. Hoewel vervolgens in april ook de Interamerikaanse Commissie voor Mensenrechten de Braziliaanse regering heeft gevraagd het project stil te leggen, gaan de voorbereidende werkzaamheden intussen gewoon door. Van de tien rechtzaken die tegen de bouw van de megadam lopen, is er nog geen helemaal afgerond.

+++ FoE Brisbane is een rechtszaak begonnen tegen mijnbouwbedrijf Xtrata. De firma wil in Queensland de grootste kolenmijn op het zuidelijk halfrond openen, die 30 miljoen ton steenkool per jaar moet gaan leveren +++ Het waterkrachtproject PLTA Poso 2 in de Sulewana rivier leidt tot landroof en door de staat gesteund geweld tegen lokale gemeenschappen. FoE Indonesië voert campagne om het project tegen te houden +++ Maatschappelijke organisaties in Colombia willen dat de overheid meer moeite doet om de vermiste milieu-ingenieur Sandra Viviana Cuellar Gallego (26) te vinden. Zij verdween in februari, en het wordt niet uitgesloten dat dit met haar werk te

NEDERLAND – FRIENDS OF THE EARTH INTERNATIONAL

Erratum op Shell

Tijdens de jaarlijkse aandeelhoudersvergadering van Shell op 17 mei in Den Haag heeft FoE International een erratum op het jaarverslag 2010 aangeboden. Het rapport gaat in op de betrokkenheid van Shell bij milieuschandalen over de gehele wereld, waaronder het affakkelen van gas, het bedreigen van zeldzame diersoorten en het niet opruimen van olie lekkages. ‘Shell’ erkent in het rapport haar fouten en belooft beterschap. Het erratum is bedoeld om de aandeelhouders en directie van Shell wakker te schudden. Friends of the Earth International eist dat Shell alle vervuiling opruimt en slachtoffers compenseert.

jaarverslag

Tijdens de aandeelhoudersvergadering vertelde een door Shell gedupeerde Nigeriaanse boer, Eric Dooh, over de schadelijke gevolgen van de olie lekkages voor zijn dorp. Landbouw en visserij zijn onmogelijk gemaakt. Dooh’s vader is een van de eisers in het proces tegen Shell waarvan op 19 mei weer een zitting in Den Haag diende. Milieudefensie eist samen met vier Nigeriaanse boeren inzage in interne bedrijfsdocumenten van Shell. Deze moeten meer licht werpen op de grootschalige olievervuiling die de multinational veroorzaakt in Nigeria. De uitspraak wordt half juni verwacht.

MALEISIË – SAHABAT ALAM MALAYSIA

Rechter: houtbedrijf in de fout

Vijf inheemse bewoners van Sarawak (Borneo) zijn door het Maleisische Hof van Beroep in het gelijk gesteld. Een houtbedrijf is ten onrechte het land opgegaan dat volgens inheems gewoonterecht aan de bewoners, Penan, toekwam. Het hooggerechtshof had de Penan eerder in het ongelijk gesteld. Friends of the Earth Maleisië spreekt van een mijlpaal, omdat het hof van Beroep nu heeft bepaald dat claims

over inheems land niet verjaren. “Dit is cruciaal, want er kunnen soms jaren zitten tussen het moment dat een bedrijf, vaak in het geheim, een vergunning krijgt om in een bepaald gebied te kappen, en het moment dat de inheemse bevolking zich realiseert wat er gaande is, en in staat is om te reageren op de erfvredebreuk voor houtkap of oliepalmpalntages”, vindt Theiva Amarthalingam van FoE Maleisië.

AUSTRALIË – FOE AUSTRALIA

Blokkade tegen steenkoolgaswinning

In Brisbane voert Friends of the Earth campagne tegen de winning van steenkoolgas, dat daar ‘coal seam gas’ of ‘coal bed methane’ genoemd wordt. Dat is net als schaliegas (zie pagina 32) een zogenoemde onconventionele vorm van aardgas, die door middel van het ‘kraken’ van diep gelegen aardlagen gewonnen kan worden. Dit voorjaar blokkeerden activisten een terrein van de Queensland Gas

maken had. Sandra werkte voor de bescherming van watervoorraden en wetlands. Voorheen werkte ze voor FoE Colombia als bossen-expert +++ In de Australische stad Adelaide is een actief netwerk ontstaan dat maandelijks bijeenkomt om de oogst uit hun voor- of achtertuinen te ruilen en te delen. Ook geven ze workshops over moestuinieren en hoe je je oogst kunt bewaren. In Australië ontstaan steeds meer van deze Urban Orchards. De film die FoE Australië erover maakte is nu beschikbaar op dvd en is positief ontvangen in Australië. (www.adelaide.foe.org.au/the-urban-orchard)

NOORWEGEN – FRIENDS OF THE EARTH NORWAY/NNV

Olieboringen Lofoten verboden

De Noorse regering besloot dit voorjaar geen olieboringen toe te staan in de gebieden rond de Lofoten, Vesterålen en Senja, in het noorden van Noorwegen. De Noorse milieubeweging heeft daarmee een groot succes geboekt in wat jarenlang haar belangrijkste strijd was. FoE Noorwegen verwacht dat hiermee de zaak nog niet definitief gewonnen is. De olieindustrie voert een krachtige lobby om de olieboringen toe te staan. “Over een paar jaar zal dit weer op de agenda komen”, verwacht Lars Haltbrekken van het Norges Naturvernforbund.

JAPAN – FRIENDS OF THE EARTH JAPAN

Herstel na tsunami

Friends of the Earth Japan zamelt geld in om de gebieden te herstellen die in maart door de aardbeving en tsunami werden getroffen. Ook wil de organisatie dat voor de weder-opbouw zoveel mogelijk binnenlands hout uit duurzaam beheerde bossen wordt gebruikt, in plaats van geïmporteerd fout hardhout uit Maleisië. Via de website van Friends of the Earth international kan geld gedoneerd worden aan het project: www.foei.org

Met de heropgerichte organisatie Das&Boom en zijn klokkenluiderssite ‘Blekerleaks’ gaat Jaap Dirkmaat de strijd aan tegen het natuurbeleid, een beetje tegen wil en dank. “Dat staatssecretaris Bleker er nog zit is een schande.” Tekst **Annemarie Opmeer** Beeld **Dinand van der Wal**

“Dan ben ik maar de kop van jut”

Je moet een lastig vindbare Duitse bus nemen vanaf station Nijmegen om bij het kantoorpand te komen waar onder andere de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap (VNC) huist. Het centrum, dat zich ook nog eens op de Duivelsberg bevindt, prachtig groen, is ook de plek waar ooit Vereniging Das&Boom huisde. In 2006 was het de eerste natuurbeschermingsorganisatie ooit die wegens succes werd opgeheven, omdat de bescherming van kwetsbare soorten goed geregeld was. Maar het nieuwe natuurbeleid doet dit alles teniet. De korenwolf, die beroemde kleurrijke veldhamster, en allerlei andere kwetsbare soorten zijn opnieuw in gevaar. Dus is Das&Boom terug, ditmaal als stichting. Jaap Dirkmaat strijdt tegen de natuurbeleidsplannen van dit kabinet. En dat gaat allesbehalve zachtzinnig. Hij noemde staatssecretaris Henk Bleker van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie al ‘boef’ en ‘leugenaar’, en hij roept ambtenaren, NGO’s en adviesbureaus op documenten over het natuurbeleid te lekken via zijn klokkenluiderssite ‘Blekerleaks’. Bovenal wil hij de overheid juridisch dwingen zich aan internationale afspraken te houden.

Op aangetekende brieven van hem en diverse anderen is nog niet gereageerd en Bleker zegt zich geen zorgen te maken. Hij wil met Dirkmaat in debat, mits die zijn woorden terugneemt. Jaap Dirkmaat piekert er niet over: “Het meest cynische van mijn vermeende bondgenoten vind ik dat ze met ‘m gaan praten. Dat zou ik nooit doen, tenzij hij op z’n schreden. Maar dat gebeurt niet. Ik heb deze man geobserveerd en hij is gewoon slecht voor het land. Dit is het slechtste kabinet voor natuur sinds de Tweede Wereldoorlog. Met zo iemand moet je niet gaan praten. Verschillende praatprogramma’s hebben me uitgenodigd om met hem te discussiëren, maar dan moest ik mijn woorden terugnemen. Wil ik best doen, hoor. Maar binnen vijf minuten krijgt ‘ie de volgende kwalificatie naar z’n hoofd, want mensen die de natuur de nek omdraaien, vind ik niet deugen. Daar zijn hele erge woorden op van toepassing wat mij betreft.” “Je moet het simpel houden”, zegt Dirkmaat. “De natuur is de kurk waar de economie op drijft. Het is het levenselixer. Natuurlijke bronnen zijn de enige bronnen. Dus moet je natuur niet benaderen als een sectoraal belang. Er zijn vier dingen waar je niet op

kan bezuinigen: natuur, milieu, ontwikkelingssamenwerking en onderwijs, waar voor mij ook wetenschap onder valt. Want als er geen oplossingen komen voor die negen miljard mensen die er straks gaan zijn, wordt het oorlog. Dat zal deels met techniek moeten, niet dat ik daar echt ik geloof. Maar wij leveren nog geen hagelslagje in, als we daarmee een korenwolf zouden redden.” **Heeft de milieubeweging steken laten vallen?** “Natuur- en milieuorganisaties hebben de natuur een hele slechte dienst bewezen, door het als sectoraal belang te presenteren. Wij zijn ook de enige die ‘Hart voor Natuur’ niet ondertekend hebben, omdat erin staat dat er begrip is voor de bezuinigingen. Dat is fout! Daarmee heb je natuur dus verlaagd tot een van de vele belangen. En GroenLinks heeft, door groen aan links te verbinden, ervoor gezorgd dat natuur een linkse hobby is geworden. Ik heb bij de totstandkoming geprotesteerd tegen de Ecologische Hoofdstructuur. Want de natuur moet zich voortaan gaan legitimeren buiten die EHS. Maar nu die keuze is gemaakt, moet je daar niet op gaan bezuinigen. Ik ga niet ontkennen dat het pijn zal doen als je minder cultuur

hebt. Maar op de schaal van richter waarbij de natuur op het spel wordt gezet...” **Gaat het niet gewoon om geld?** “Als dat zo is, verzin dan iets. Eén jaar niet op vakantie, voor het hele volk, uit solidariteit met de aarde! Dat is de toon die ik van een bezielde premier wil horen. En zeker van natuur- en milieuorganisaties. Ik had echt verwacht dat die meer zouden protesteren. Maar het gaat niet om geld, dit is pure rancune. De natuurclubs moeten gewoon kapot. Het ontbreekt aan historisch besef waarom milieuclubs destijds subsidie kregen. Volgens de grondwet moet de overheid

dit land leefbaar houden. Dat is jammerlijk mislukt. Toen zijn bezorgde burgers zich gaan verenigen. De overheid heeft hen aan zich gebonden met subsidie. Veel succes, dus, met het terugtrekken ervan, want je krijgt ongeleide projectielen. Mensen die roepen dat het land ‘op slot’ gaat, omdat zogenaamd overal een hek

omheen zou moeten, vergeten dat je natuurgebieden gewoon in kan. Als je negentig procent van het land omploegt, moet er ook wat beschermd zijn. Maar die bange mensen hebben nu de macht. Zij hebben verzonnen dat ze last hebben van ecologische verbindingzones, want daar kan je niet meer bouwen en boeren. Dan zeggen ze dat het te duur is en gaan ze liegen en bedriegen.” **Je hebt het vooral over staatssecretaris Bleker?** “Er is echt iets mis met Bleker. Als zijn ambtenaar waarschuwen: u kunt Europees beboet worden, dan zegt ie: dat zal wel meevallen. Als er een brief uit Europa komt waar dat daadwerkelijk in staat, zegt hij: dat lees ik anders. Als iemand zegt: het is niet toegestaan op natuur te bezuinigen met de economische crisis als aanleiding, dan ontkent hij in alle toonaarden dat dat zo is. Als er een rapport komt dat zegt: u breekt met internationale wet- en regelgeving, dan zegt hij: ik kan doen wat ik wil. De man is... ik wil niet zeggen ‘gek’, maar hij heeft wel een enorme blinde vlek. Het heeft mij verbijsterd dat hij in de Tweede Kamer met droge ogen kon beweren dat de overheid geen invloed heeft op het uitsterven van soorten, zonder dat er iemand naar de interruptiemicrofoon heeft gegrepen, hem voor rotte vis heeft uitgemaakt en om zijn aftreden heeft geëist. Ik kan zo drie uur lang allerlei soorten opnoemen die er òf alleen maar zijn omdat de overheid van alles heeft gedaan, of er niet meer zijn omdat de overheid niets gedaan heeft. Dan denk ik: als jij, als staatssecretaris met juist de ene taak de natuur te beschermen, de volksvertegenwoordiging zo voorliegt, dan jij moet weg! Dat jij er nog zit is een grof schandaal.” **Is je oproep tot het lekken van stukken via ‘Blekerleaks’ wel legaal?** “Lekken is niet per definitie fout. De heilige taak van een ambtenaar is om de bewinds-persoon te behoeden voor een afgang, en het →

“Wij leveren nog geen hagelslagje in, als we daarmee een korenwolf redden”

Geboren: 1958
Werk: Voorzitter Das&Boom (1981 tot 2006, en opnieuw vanaf 2011), directeur Vereniging Nederlands Cultuurlandschap (2006 - heden). Voorzitter Stichting wAarde (1999 – heden).
Politiek: Lijsttrekker De Groenen (1998). Lid van de ChristenUnie (2002). Plaats 16 op de verkiezingslijst van GroenLinks (2006). Kandidaat met advies voor eerste 5 op verkiezingslijst van GroenLinks (2010).
Publicaties: *Nederland weer mooi. Op weg naar een natuurlijk en idyllisch landschap* (2005), *Greven. De lotgevallen van een dassenvolk* (2001, samen met G. van Moll), *De das in Nederland* (1988, samen met H. Derckx), *De das gered! Hoe een vereniging zichzelf overbodig maakte* (2006).
Verder: Trouw duurzame top 100: plek 75 (2009), plek 58 (2010)
Web: www.dasenboom.nl, www.nederlandscultuurlandschap.nl, www.blekerleaks.nl.

→ ergste is als hij juridisch tot de orde geroepen wordt. Als je weet dat je bewindspersoon met open ogen in een ravijn loopt, dan behoort je hem te waarschuwen. Als hij haaldelijk niet luistert, is er nog één oplossing, en dat is naar buiten treden, hopen dat iemand anders hem stopt voor het zover komt.”

Wat verwacht je te kunnen doen met de gelekte documenten?
“Er werd allang gelekt, natuurlijk. Dit is een expliciete oproep, met de gewenste categorieën erbij, dus moeten we mist optrekken rond wie er gelekt heeft om de bronnen te beschermen. Ja, we krijgen stukken binnen, maar we zeggen er niets over. Anders wordt gelijk in de volgende versie van zo’n rapport, of de volgende notulen van alles aangepast. Om strategisch oorlog te voeren, moet je weten waar ze zitten, hoeveel steun ze hebben, wie het zijn. Waar je onrust kunt stoken. Je moet weten wie er te vertrouwen zijn. Daarom wil ik die notulen. En ik wil weten op basis van welke onwaarheden iets besloten wordt. Hoe goed zijn ze voorbereid als we ze straks juridisch pakken?”

Kun je die stukken niet gewoon krijgen via de Wet Openbaarheid Bestuur?
“Dat proberen we, maar er is totale radiostilte van de kant van de overheid. De overheid moet, behalve als het over staatsveiligheid gaat, transparant zijn, in alles. Maar er wordt zelfs ontkend dat bepaalde commissies bestaan. Terwijl ik weet dat ze bestaan!”

Wat wordt de eerste rechtszaak?
“Dat wordt het beleid rond de korenwolf. Bleker heeft het onderzoek rond de herin-

troductie stilgezet en er is nog maar voor één jaar geld voor een fokprogramma. Wetenschappelijk onderzoek zegt dat er meer nodig is om de soort in stand te houden. Als hij uitsterft is de boete tot 300 duizend euro per soort, per dag. Onderwijl zijn Duitsland en België ook niet blij, want die zijn van ons fokprogramma afhankelijk. Zonder ons lopen zij ook kans beboet te worden. En die korenwolf is nu precies een diersoort die door boeren gered is, precies waar Bleker zegt zo’n voorstander van te zijn. Maar op brieven van die boeren reageert dit kabinet niet.”

Waarom ben je, terwijl je homo bent, lid geworden van de ChristenUnie?
“De media sprong daar op, ja, en daarna veranderde het standpunt van de CU over

homosexualiteit. Maar daar ging het mij niet om. Ik vind het christelijke homostandpunt waardeloos, maar het is minder belangrijk. Je moet stemmen op een partij die de grote vraagstukken belangrijk vindt, los van de details. Om te laten zien aan rechts Nederland dat je niet perse links hoeft te stemmen om voor de natuur te stemmen, ben ik, naast van GroenLinks, lid geworden van de CU. Ik ben trouwens ook lid van het CDA, want het vooral het centrum moet groener.”

Je bent gereformeerd opgevoed, maar veel van de politici waar je problemen mee hebt ook. Herken je dingen?
“Nee, want ik geloof niet dat het belangrijk voor ze is. Dat kan niet. Als je echt christelijk denkt offer je jezelf op, voor de zwakkeren, voor de natuur. Dat heb ik ook altijd gedaan, als kind al. Er waren bijvoorbeeld jongens die het leuk vonden kikkers op te blazen met een rietje en ze dan met een honkbalknuppel stuk te slaan. Ik duwde hun brommers zo het water in. Ik ben niet gereformeerd meer, maar die opvoeding blijft de rest van je leven bij je. Zo’n Ger Koopmans

van het CDA, religieus? Laat me niet lachen, ik veeg ‘m zo onder tafel. Ik weet niet waar ze mee bezig zijn, maar ze staan mijlenver af van de leer.”

Vind je rentmeesterschap een zinnig begrip?
“Dat begrip is volledig uitgekleeft. Kijk, als christen geloof je dat Jezus terugkomt. Dan gaat hij oordelen en de mensen die het hadden kunnen weten worden harder gestraft dan de onwetenden. Als er één groep is die dan had kunnen weten dat je met de aarde, God’s schepping dus, zuinig om moet gaan, dan zijn het christenen. En christendemo-

cratische partijen zijn in het westen doorlopend aan de macht geweest. Dus die zijn de lul straks!”

Je bent zelf bijna Kamerlid geweest voor GroenLinks, maar je hebt je teruggetrokken omdat je lager op de lijst kwam dan je wilde. Had je het niet beter wel kunnen doen?
“Dat had niets uitgemaakt in dit kabinet. Ik was ook een van de weinige kamerleden die in het sollicitatiegesprek zei: ik heb er eigenlijk geen zin in. Hoe arrogant ben je als je zegt dat jij het verschil gaat maken? Maar ik werd gevraagd, en, dat is mijn gereformeerd-

de opvoeding, dan doe je het. Ik zou misschien wel opgebrand zijn. Kamerlid is het op één na zwaarste beroep, na moederschap. Een moeder is verantwoordelijk voor ander leven, een kamerlid moet beslissen wat goed is voor het hele land, nu en in de toekomst. Bovendien, als ik daar had gezeten, had ik dit niet kunnen doen.”

Ben je weer terug in je element, met Das&Boom?
“Dat vind ik zo vervelend! Als mensen roepen ‘nou, je staat wel weer lekker in de belangstelling’. Het is net zo goed eng en stressvol. Ik ben ook mantelzorger, dus ik zou graag meer tijd voor m’n privéleven hebben. Dat staat allemaal onder druk. Je verloochent je leven als je het niet doet, maar natuurlijk hoop je uit persoonlijk belang dat je er een keertje buiten blijft, want, al word ik gelukkig ook op handen gedragen, je wordt net zo goed gehaat. In de tijd van Volkert van der G. ben ik zelfs bedreigd. Niet dat ik hem kende, maar ik bleek, op hem na, gezien te worden als een van de radicaalste milieumensen. Wat natuurlijk helemaal niet zo is. Ik voer juridische procedures, daar is niets radicaals aan,

“Zo lang je leeft sta je in dienst van een hoger doel”

“Als Jezus terugkomt om te oordelen, zijn christendemocraten de lul”

**Belastingfraude, vermoedens van
witwaspraktijken en beveiligingsaanvallen
op rekeningnummers: weinig ellende
blijft de Europese handel in
emissierechten bespaard. Tot overmaat
van ramp is er ook een gigantisch
overschot aan emissierechten. Een
veelbelovend systeem voor een groenere
wereld blijkt een zeepbel.**

Tekst **Han van de Wiel**

De nieuwe zeepbel: emissierechten

Er heeft nooit een zegen gerust op het Europese Emission Trading System (ETS). Maar sinds kort kraakt en piept het emissiehandelssysteem in al zijn voegen. De grootste manco's zitten in het systeem zelf: het nodigt uit tot fraude, is slecht beveiligd, en, misschien nog wel het belangrijkste, het werkt niet.

Het emissiehandelssysteem werkt als volgt: bedrijven krijgen van de overheid rechten voor de uitstoot van CO₂, waarvan ze het overschot mogen verhandelen. Dit zou een van de belangrijkste instrumenten moeten zijn om de CO₂-uitstoot terug te dringen (zie kader). In plaats daarvan blijkt het eigenlijk een slecht gereguleerde financiële markt waar zowel de industrie als criminelen veel geld aan verdienen. Het milieu wordt er geen klap beter van. Alle schandalen zouden het systeem bovendien wel eens kunnen doen instorten.

Diefstal van de schatkist

De slechte beveiliging – een basaal, maar groot probleem – bleek bij diverse cyber-inbraken rond de jaarwisseling, waarbij naar schatting 3,3 miljoen emissierechten ter waarde van zo'n 50 miljoen euro werden gestolen en razendsnel doorverkocht. Maanden later zitten de kopers, waaronder gerenommeerde bedrijven als ScottischPower en RWE, nog steeds opgescheept met gestolen emissierechten en vrezen ze zich schuldig te maken aan heling. Bovendien is de emissie-markt nu vervuild met gestolen waar. Dure →

→ advocatenkantoren wrijven in hun handen om flink te gaan verdienen aan deze ‘juridische nachtmerrie’, die nog jaren gaat duren. Daarnaast is het systeem gevoelig voor een pijnlijk simpele vorm van fraude, die in 2009 aan het licht kwam. Criminelen in verschillende Europese lidstaten kochten in hoog tempo emissierechten op, btw-vrij, en verkochten ze mét btw, maar zónder btw-afdracht, aan handlangers, die ze weer doorverkochten aan handlangers in een ander Europees land. Zo ontstond zogeheten btw-carrouselfraude. Dat is dus simpelweg het opstrijken van btw over emissierechten, en dat gebeurt behoorlijk grootschalig. Volgens Europol zijn Europese landen vanaf eind 2008 op deze manier voor naar schatting 5 miljard euro getild. Duitsland ging voor 850 miljoen euro het schip in. Bij onze ooster-buren zijn 170 verdachten aangehouden, onder wie 7 medewerkers van de Deutsche Bank.

Ook Nederland werd slachtoffer van btw-fraude, maar de Fiscale Inlichtingen- en Opsporingsdienst (FIOD) kan daar geen uitspraken over doen. Het ministerie van Financiën heeft maatregelen genomen die diefstal van de Nederlandse schatkist – want daar gaat het om bij btw-fraude – moeten voorkomen.

De beste bedoelingen

Naar aanleiding van de btw-fraude deed de NEa onderzoek naar de frauderisico’s bij handel in beschikbare emissierechten – de zogenaamde spotmarkt. Een van de constateringen in het onderzoeksrapport is dat “voor deelnemers aan de handel in de spot-

markt (...) geen toelatingseisen (gelden) en er dientengevolge ook geen toezicht op (wordt) gehouden.” Met de kennis van nu is het logisch dat criminelen zich als aasgieren op de emissiehandel hebben gestort. Iedereen kon zich inschrijven in een van de nationale registers. Naam, e-mailadres en telefoonnummer volstonden. Daarmee had iedereen toegang tot álle registers. Het idee was dat die lage drempel zou leiden tot een grote, levendige, en dus efficiënte markt.

Redmar Wolf begrijpt wel hoe het kon gebeuren. Wolf is advocaat en fiscalist bij Baker & McKenzie in Amsterdam, en gespecialiseerd in btw-fraude. “De weg naar de hel

is geplaveid met goede bedoelingen. De mensen die de emissiehandel hebben opgezet, met name ambtenaren, hebben nooit rekening gehouden met dit soort dingen. Die deden het met de beste bedoelingen voor het klimaat. Hoge beursvolumes zouden volgens hen bewijzen dat de markt werkte! Men vond het fantastisch. Het was en is een totaal toezichtloze handel, terwijl er honderden miljoenen euro in omgaan.”

Ondermijnd vertrouwen

Eurocommissaris Connie Hedegaard beweert dat alles onder controle is: “We werken aan een stelsel van maatregelen om de veiligheid op alle fronten te vergroten.” Samen met een geharmoniseerde Europese aanpak zorgen die maatregelen ervoor dat de integriteit van de Europese koolstofmarkt wordt versterkt, zegt Hedegaard. Ook volgens de Nederlandse emissiehandelsdeskundige Jos Cozijnsen is er niks aan de hand, zo zei hij tegen persbureau Energia. Het is helemaal niet slecht gesteld met de beveiliging van de handelsregisters en de dieven

hebben bijna niets aan de gestolen emissierechten, omdat die een uniek nummer hebben. Als ze het label ‘gestolen’ hebben, zijn ze niet langer verhandelbaar. Bovendien is er geen aanwijzing dat de markt vervuild is met gestolen rechten. Maar Hedegaard en Cozijnsen missen het punt: de markt raakt het vertrouwen kwijt in de Europese emissiehandel. En vertrouwen is de basis van elke zakelijke transactie. Louis Redshaw, hoofd emissiehandel van zakenbank Barclays Capital, wereldwijd een van de grootste spelers op de CO₂-markt, stelt: “Nog één zo’n incident, en er is geen CO₂-handel meer. We hebben btw-fraude gehad, recycling van emissierechten, en nu diefstal. En vroeg of laat zal ook witwassen van geld aan het licht komen. Criminelen zullen zich op onze markt blijven focussen, omdat het de beste markt is om hun misdaden te plegen.”

Te veel rechten

“De fraude en diefstal zijn nog wel de minste problemen voor het ETS”, zegt Arnold

Mulder. Mulder promoveert aan de Rijksuniversiteit van Groningen op het afvangen en opslaan van CO₂ en het effect daarvan op het ETS. “De 3,3 miljoen gestolen rechten leiden niet tot een fundamentele storing van de markt. Wel is het een test voor het vertrouwen in het systeem en voor de Europese Commissie, die moet laten zien het systeem goed te kunnen repareren.” Fnuikender voor het ETS is dat er veel te veel emissierechten worden verstrekt en in omloop komen, zodat de prijs van een emissierecht niet stijgt en bedrijven geen prikkel hebben hun processen te innoveren. Het systeem werkt dus niet. In Nederland profiteren volgens Natuur en Milieu vooral energie, staal- en chemiebedrijven van het overschot aan emissierechten. Shell Pernis, bijvoorbeeld, hield in 2010 een kwart van zijn emissierechten over, Tata Steel 15 procent, Nuon Hemweg 36 procent en Delta/EDF 38 procent. De waarde van dit overschot aan emissierechten, die de Nederlandse toptien vorig jaar heeft ontvangen, is 89 miljoen euro.

Tata Steel betwist het overschotpercentage, en zegt dat het ‘aanzienlijk kleiner’ is, namelijk 5,4 procent. Maar het punt blijft helder. “Deze bedrijven hebben niets hoeven te doen om hun CO₂-uitstoot te verlagen en verdienen geld aan de verkoop van emissierechten”, aldus Natuur en Milieu. Mulder heeft een model ontwikkeld om uit te rekenen hoeveel de Europese overcapaciteit aan emissierechten is. “Het model komt uit op een overschot van 1,4 miljard emissierechten. Om een idee te geven hoeveel dat is: jaarlijks is er in een Europa een vraag naar 2 miljard rechten, dus het overschot bedraagt 70 procent. Die 1,4 miljard zou ook genoeg zijn om Nederland voor 16 jaar van rechten te voorzien.”

Gratis geldmachine

Het overschot wordt door verschillende bronnen gevoed. Om te beginnen de recessie, waardoor bedrijven krompen en minder emissierechten nodig hadden. Door de crisis daalde de EU-productie en uitstoot van broeikasgassen in 2009 dusdanig dat bedrijven

“We werken aan maatregelen om de veiligheid te vergroten” Eurocommissaris **Connie Hedegaard**

→ een voorraad van 250 miljoen emissierechten konden opbouwen. Die mogen in de toekomst gewoon gebruikt worden. Over de periode 2008 tot 2012 houden bedrijven in totaal 700 miljoen emissierechten over. Mulder: “De Europese Commissie zegt dat dit de ergste recessie is sinds de jaren ’30 van de vorige eeuw, maar als je voor een markt-instrument als het emissiehandelssysteem kiest, horen daar onvoorspelbare gebeurtenissen als deze bij.” Mulder vergelijkt het mogen meenemen van rechten (*banking*) met het waterbedeffect: lagere emissies nu leiden tot hogere emissies in de toekomst. Ook de zogeheten Europese Linking Directive draagt bij aan het overschot aan emissierechten. Deze richtlijn staat bedrijven een extra manier toe om hun uitstoot af te dekken. Namelijk met certificaten die eigenlijk bedoeld zijn voor duurzame energieprojecten en emissiereducties in ontwikkelingslanden en voormalige Oost-Europese landen. Daarmee is de deur naar miljoenen extra emissierechten open gezet: in 2009 ging het om 82 miljoen extra rechten. En tenslotte is er de New Entrants Reserve: de reserve van emissierechten, bedoeld voor nieuwe bedrijven. Deze reserve is 5 procent bovenop het Europese emissieplafond. Wat deze reserve gevaarlijk maakt, is dat ongebruikte emissierechten vrij op de markt

verkocht kunnen worden. Voor EU-lidstaten een ‘gratis’ geldmachine. Mulder schat dat eind 2012 tussen de 180 en 360 miljoen reserverechten op de markt komen. **Tulpen, huizen, internet** De Engelse campagneorganisatie Sandbag komt in het doortimmerde rapport *Cap or Trap* tot een nog alarmerender overschot van 1,8 miljard emissierechten, die een waarde van circa 14 miljard euro vertegenwoordigen. Hierover kunnen de bedrijven die onder het emissiehandelssysteem vallen vrijelijk beschikken – een ongeëvenaarde vorm van staatssteun. Bovendien is er dankzij dit surplus geen sprake van het terugdringen van CO₂-uitstoot. De Europese Commissie beaamt het bestaan van een surplus in een uitgelekt document, maar houdt het op een voorzichtige 500 tot 800 miljoen. De Commissie wil dit surplus uit de markt te halen, zodat de prijs van een CO₂-emissierecht gaat stijgen en er eindelijk een competitieve CO₂-markt ontstaat. De industrie vindt de ‘confiscatie’ van de emissierechten ‘onacceptabel’, en speelt het lobbyspel ‘keihard’, zegt Bas Eickhout, europarlementariër voor GroenLinks. “Zij stelt dat je de spelregels niet moet veranderen tijdens het spel en wil het overschot meenemen.”

Eickhout speelt een belangrijke rol in het Europees parlement. Voor de zomer brengt hij als rapporteur van het EP een rapport uit over het al dan niet verhogen van de Europese klimaatambitie van 20 naar 30 procent reductie in 2020. Eickhout is daar voor, en wil in zijn rapport ook het vraagstuk van het surplus aan emissierechten aan de orde stellen. Hij wil het uit de markt halen “om het ETS goed te laten functioneren.” Ongeveer de helft van het Europees Parlement is daar voor, de andere helft vindt dat de industrie het overschot mag meenemen. Als Eickhout het Europees Parlement meekrijgt, komt de Commissie nog dit jaar met een officieel voorstel. Vervolgens buigt de Raad van Ministers zich erover. Dan begint het schimmenspel dat in het EU-jargon conciliatie wordt genoemd. Uitkomst: volstrekt ongewis. Stukje bij beetje ontstaat het beeld van een emissiezeepbel, analoog aan de tulpen-, hypotheek- en internetzeepbel: de handel is vervuild, bedrijven hebben honderden miljoenen euro gestoken in producten die in het gunstigste geval waardeloos blijken en in het ongunstigste geval gestolen, en het klimaat schiet er niks mee op. En net als bij de tulpen, de hypotheeken en het internet groeit de zeepbel zolang iedereen doorgaat met blazen. Hij wordt zo groot dat-ie zins-begoochelend is en de toeschouwers naar adem happen. Totdat hij knapt, en verdampt. □

Akiko Yoshida, Tokio, 29
Studie: politicologie
FOE Japan: Sinds de ramp gefocust op kernenergie, hiervoor campagneleider klimaatverandering en afvalreductie

“De ramp in Fukushima bewijst dat kern-energie niet veilig, schoon, duurzaam of kostenefficiënt is. Als tiener vroeg ik me al af: is onze consumptiemaatschappij in de toekomst wel houdbaar? Tijdens mijn studie politicologie en eerste baan als opinie-onderzoeker was ik daarom vrijwilliger voor Friends of the Earth. Toen ik daar betaald gingen werken, begrepen mijn ouders dat niet echt: ‘Je verdiende daarvoor toch veel meer!’” Na de ramp is de publieke opinie over milieu aan het veranderen, alleen denken veel Japanners dat kernenergie een noodzakelijk kwaad is – door propaganda. Bij lokale verkiezingen afgelopen april wonnen onverwacht vooral de voorstanders van kern-energie. Toch ben ik positief; in maart demonstreerden er in Tokio 15 duizend mensen. Dat hadden we nooit voor mogelijk gehouden. De eerste week na de aardbeving zat iedereen van FOE thuis. Ongelofelijk bezorgd dat de kerncentrale zou ontploffen. We skypen en mailden over de te nemen stappen. Bijvoorbeeld helpen met het opruimen van het getroffen gebied. Later heb ik dat inderdaad gedaan, zoals vele Japanners. Het rare was dat het leven buiten de vreselijke verwoestingen door de tsunami heel normaal leek. Je ziet straling natuurlijk niet. Velen willen daar blijven, terwijl het stralingsniveau heel hoog is. De regering zou maatregelen moeten nemen. In plaats daarvan zijn de waarden waaraan kinderen mogen worden blootgesteld met een factor twintig verhoogd. Vier keer meer dan de waarde waarbij leukemie optreedt. Nu zijn we een petitie gestart. De mening van de internationale gemeenschap is hier heel belangrijk. Teken op: <http://fukushima.greenaction-japan.org/petition>”

“Ik heb helpen opruimen in het getroffen gebied”

ADVERTENTIE

De Postcode Loterij helpt!

Milieudefensie is al sinds 1996 partner van de Nationale Postcode Loterij, de grootste goede doelen loterij van Nederland. Met steun van de deelnemers van de Postcode Loterij zet Milieudefensie zich in voor het landschap, een gezonde landbouw en een goed klimaat.

Voor € 10,50 per lot speelt u al mee.
Meld u aan via 0900-300 1500 (20 cpm)
of ga naar www.postcodeloterij.nl
Alvast hartelijk dank voor uw deelname.

Wat hebben megastallen te maken met genetische manipulatie en stadstuinen? Wat is de rol van de voedselmultinationals en hoe kunnen we komen tot voedselsoevereiniteit? Niks bleef onbesproken tijdens een landbouwactiekamp van 2 tot 4 mei in de Flevopolder

Tekst en beeld Liesbeth Sluiter

Viva Patata!

Zelfs op een zonnige lentedag ligt de Flevopolder er streng bij. Boerderijen ingetogen, voren in het gelid, sloten recht door zee. Het is de beste landbouwgrond van Nederland, vruchtbare klei, op het IJsselmeer bevochten in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw. Naast veel biologische boerderijen vind je hier ook proefvelden van de Wageningen Universiteit. Ze vertegenwoordigen radicaal verschillende modellen van landbouw en voedselvoorziening. Kleinschaligheid tegenover programmatische groei, regionale zelfvoorzienendheid tegenover globale handel, gesloten kringlopen tegenover externe inputs, grondgebonden veeteelt tegenover megastallen, diversiteit tegenover monoculturen - het zal niet toevallig zijn dat campagneorganisatie ASEED precies op dit snijvlak een driedaags landbouwactiekamp organiseerde.

Actie tegen proefveld

In het vlakke, strakke land kondigt het zich al van verre aan: een kluitje ten-

ten, aangeschurkt tegen de biologisch-dynamische boerderij Gaos. Voor de schuur met tractoren en gereedschappen liggen spandoeken: ‘verdelg Monsanto’, ‘Global Localism’, ‘Biopiracy’. Aan een stapel kratjes hangt een vel papier met de laatste workshopinformatie. In de mobiele keuken maakt iemand een emmer radijsjes schoon voor de veganistische lunch. De ongeveer vijftig deelnemers aan het kamp zitten in de grote tent. Ze bespreken de actie die vanmiddag het kamp afsluit. Een Wagenings proefveld voor genetisch gemodificeerde aardappelen zal met vlaggen worden afgepaald en bekogeld met biologische aardappelen. De boer van Gaos heeft een teil bloemenzaad ter beschikking gesteld om onderweg uit te strooien. Zuivere flower power, terug van weggeweest.

Dierenwelzijn

Bij de workshop over megastallen van deze ochtend zitten zes mensen die een beeld geven van de verschillende motieven voor deelname aan het

kamp. De een wil een update krijgen van campagnes en acties; de ander wil achtergrondinformatie over biologische landbouw en klimaatverandering. Het hoogste scoort dierenwelzijn. Anita wil de hele veehouderij stopzetten, ook de biologische. “In Spanje gaan mensen megastallen in en nemen een biggetje mee dat ze filmen, voor en na de bevrijding. Met die opnames gaan ze de straat op, ze laten het individu in het dier zien, heel cool.” Bij een van de workshops van het kamp debatteerde een biologische boer met vee met een boer die veganistische landbouw bepleitte. Geen trekdieren, geen vleesproductie, zelfs geen dierlijke mest. Dat sprak een aantal deelnemers enorm aan. Dieren moeten vrij zijn, vinden ze, nog afgezien van de inefficiënte omzetting van voedselgewassen in dierlijke eiwitten. Amanda, vegetarisch opgevoed, vraagt of megastallen niet gewoon beantwoorden aan de vraag naar vlees, en of je dus niet die vraag moet terugdringen. Geen simpele vraag, het antwoord

Actievoeren, zelf koken en discussiëren. De ingrediënten voor een geslaagd actiekamp.

→ bestrijkt de hele complexiteit van voedsel, landbouw en wereldhandel die het onderwerp is van dit actiekamp. Want onze agrarische sector is een van de grote spelers op de wereldmarkt, onze varkens en kippen gaan in CO₂ uitbraakende vervoersstromen naar Rusland en Italië, vetgemest op veevoer waarvoor elders bossen worden kaalgekap, met als bonus minder werkgelegenheid en een afbraak van familieboerderijen ten gunste van megabedrijven en industriële omstrengeling.

Monsanto

Hoe dat in zijn werk gaat is goed te zien op een filmpje over een boer in North Dakota, die de sluipende overname van zijn bedrijf door agribusinessgigant Monsanto betreurt. (Te zien op <http://petespeller.com/farmer-to-farmer>.)

Nadat hij was verleid tot het gebruik van gentech suikerbieten, met het bijbehorende Roundup bestrijdingsmiddel waarvoor de bieten resistent zijn gemaakt, ontdekte hij pas de nadelen. Zijn oogst wordt overwoekerd door een nieuw onkruid, ingevlogen door Canadese ganzen. Roundup helpt niet, en de boer mag zelf geen andere bestrijdingsmiddelen bijmengen want zelfs op bijmengen heeft Monsanto een patent. De goed betalende Japanse afnemers van zijn traditionele soja is hij kwijtgeraakt toen het zaad verontreinigd bleek met genetisch gemanipuleerde zaad. De fabrikant kan niets meer garanderen. Traditionele zaden worden steeds duurder, en netzomin als de Monsanto zaden mag je ze overhouden om te herplanten. “It’s just a mess”, zegt de boer met een scheef lachje. “Monsan-

to kan me zelfs aanklagen als in mijn traditionele gewas gepatenteerde genen worden aangetroffen.”

Aardappelkanon

In een lange rij lopen we ‘s middags, voorafgegaan door twee tractoren, een paar kilometer naar het gentechveld van de Wageningse Universiteit. De meefietsende politieagenten werken al even de-escalerend als de meelopende clowns. De actie verloopt zonder wanklank, of het moesten de enorme knallen zijn uit het aardappelkanon waarmee het proefveld wordt bestookt. Op de terugweg loop ik toevallig achter Steven, vertegenwoordiger van Reclaim the Fields uit België, en een boer uit de buurt. Voor de camera’s van PowNews en RTV Flevoland zei de laatste zojuist dat er niets mis is met gentech-aardappelen. Belg en boer gaan met elkaar in debat. “In de 40 jaar dat ik hier heb geboerd is de opbrengst dankzij moderne technologie verdubbeld. Hoe moeten we anders 10 miljard mensen voeden?”

Steven: “Ze schieten genetisch materiaal in een DNA-lijn, alle misbaksels worden weggegooid en de paar aardappelen waar je niets aan ziet mogen door. Hoe veilig is dat?” Steven komt ook uit een boerengezin en heeft, zegt hij, vele boeren ten onder zien gaan. De boer: “Mijn vader is begonnen met 18 hectare, nu moet je 80 hectare hebben om rond te komen. Je kunt Albert Hein wel de schuld geven van de lage prijzen, maar iedereen koopt er.” Bijensterfte, kunstmestgebruik, Nederlandse poot-aardappelen in de Negevoestijn, niets blijft onbesproken. “Ik voer graag zulke discussies”, zegt Steven na afloop, “boeren zijn onze bondgenoten, geen vijand.”

Olieloze toekomst

Op de terugweg kan ik meerijden in het autootje van Frank. “Mijn grote zonde,” zegt hij. Frank is IT-er en kok in een veganistisch restaurant. Hij leeft principieel zonder verwarming en overweegt alleen nog rauw voedsel te eten. Hij wil met het oog op een olieloze toekomst een zelfvoorzienend leven opbouwen. Het actiekamp is hem goed bevallen. Zaken als Europese regelgeving zijn wel belangrijk maar niet zijn ding, hij had meer aan de informatie over veganistische landbouw, over stadsmoestuinen en aspirine maken van boombast. Zo lijkt iedereen, studenten, activisten, boeren, Transition Towners en tuiniers, iets vruchtbaars te hebben meegemaakt. Steven zei tijdens de eindevaluatie: “Wij zijn een beweging. Ons materiaal wordt door Europa verspreid, lekker horizontaal en grassroots, en zal anderen weer inspireren. Viva Patata!” □

Is er te weinig olie, of te veel?

Waarom is het hoge verbruik van fossiele brandstoffen problematisch? Omdat we het klimaat beïnvloeden, zegt de ene. Omdat fossiele brandstoffen op dreigen te raken, zegt de ander. Als het over energie gaat, is er niet alleen onenigheid over de oplossingen. We zijn het evenmin eens over het probleem: is het “global warming” of “peak oil”?

Het concept “peak-oil” werd in 1956 gelanceerd door M. King Hubbert. Deze Amerikaanse geofysicus stelde dat de productie van fossiele brandstoffen een welbepaalde curve volgt in de tijd, waarbij er een piek optreedt in de productie als de helft van de voorraad is opgebruikt. Daarna valt de productie steeds verder terug. Eens de piek op globaal niveau wordt bereikt, zal de wereld het elk jaar met minder olie moeten stellen, met een ontwrichting van de samenleving als gevolg.

Als de peakoil-beweging (vertegenwoordigd door de ‘Association for the Study of Peak Oil and Gas’ of ASPO) gelijk heeft dat de oliereserves snel uitgeput zullen raken, dan is het de vraag of er genoeg fossiele brandstoffen in de grond zitten om de doemvoorspellingen van ‘global warming’ te doen uitkomen. Het IPCC houdt in haar toekomstscenario’s geen rekening met een tekort aan fossiele brandstoffen. Langs de andere kant is er de opmars van “onconventionele” olie- en gasbronnen, zoals teerzanden, olieschalie en schaliegas. Die reserves zouden veel groter zijn dan de reserves van conventionele olie en gas. Maar de ontginning en bewerking ervan brengt een twee tot vier keer hogere uitstoot van broeikasgassen met zich mee dan conventionele olie en gas.

Als de onconventionele fossiele brandstoffen in de grond blijven zitten, dan draait de opwarming van het klimaat mogelijk minder rampzalig uit dan verwacht. Maar dan zitten we straks wel met een tekort aan energie, wat onder meer problematisch is voor de uitbouw van hernieuwbare energiebronnen. Halen we de onconventionele fossiele brandstoffen op, dan hoeven we ons wellicht de komende eeuw geen zorgen te maken over het aanbod van energie. Maar dan bestaat het risico dat zelfs de ergste doemscenario’s van het IPCC te optimistisch blijken te zijn.

Hoewel peakoil en klimaatopwarming onverzoenbaar lijken, worden beide problemen fundamenteel veroorzaakt door het snel opbranden van fossiele brandstoffen. Het verminderen van het energieverbruik is een doel waar zowel de ASPO als het IPCC zich samen zouden kunnen en moeten achterzetten.

Kris De Decker is oprichter van Lowtech magazine. Elk nummer geeft hij ons feit en fictie rond een hightech oplossing voor een duurzamere samenleving. www.lowtechmagazine.be

“Boeren zijn onze bondgenoten, geen vijand”

Actie tegen proeven met genetisch gemanipuleerde aardappelen door de Wageningse Universiteit.

www.aseed.net

“Van de auto verlies je het altijd”

Meer snelwegen of beter openbaar vervoer? Daarover gaat de discussie. Maar als we de opmars van de auto willen stuiten moeten we volgens Hans Jeekel eerst begrijpen waarom we daar zo afhankelijk van zijn. Tekst **Freek Kallenberg**

Beeld **Raymond Rutting/HH**

“Een tragiek”, noemt Hans Jeekel de discussie over duurzame mobiliteit. “Van de auto verlies je het altijd! De auto heeft zoveel voordelen. Die strijd is niet te winnen. Ja, er is misschien wel iets van haar hegemonie af te knabbelen. Als je zorgt voor mooie zoevende bussen, flitsende fietspaden en light-rail-verbindingen laat een aantal mensen de auto wellicht staan. Maar dan gaat het om kleine percentages, hiermee bereik je geen omslag naar duurzame mobiliteit.” Ik vroeg hem zijn licht te laten schijnen op het door Milieudefensie gepubliceerde plan voor een groene metropool (zie kader pag. 30). Maar daarover wil hij het liever niet hebben. Niet dat het een slecht plan is. “Helemaal niet. Minder files en schonere lucht is natuurlijk toe te juichen, maar het is zo’n beperkte discussie. Duurzame mobiliteit vraagt om een veel ruimere blik, een veel bredere discussie. Die is in Nederland volledig afwezig.”

Morele discussie

Hans Jeekel kan het weten. Werkend aan kennis en innovatie bij Rijkswaterstaat heeft

hij vanuit zijn werkkamer op de 16de verdieping van het ministerie van Infrastructuur en Milieu niet alleen prachtig zicht op de bossen en duinen die zich ten westen van Den Haag uitstrekken, maar ook op de discussies die er in het ‘veld’ van de bouw, water en mobiliteit worden gevoerd. “Het is opvallend dat het rond water voor alle maatschappelijke partijen duidelijk is wat het grote vraagstuk is”, zegt Jeekel. “Dat is veiligheid. Men is het natuurlijk over veel dingen niet eens, maar wel over het vraagstuk waarover de discussie moet gaan. Bij mobiliteit is dat geheel anders. De een wil het over luchtvervuiling en klimaatverandering hebben, de ander over het opraken van de olie, en een derde over files. Al die partijen kwetteren vrolijk door elkaar heen, niet mét elkaar. Daarom is er in Nederland feitelijk geen debat over mobiliteit.” Ook de milieubeweging is hier debet aan, meent Jeekel. “Zij versmallen het debat vaak tot de auto versus het openbaar vervoer en de fiets. Dan wordt het dus al snel een morele discussie waarbij mensen zich of schuldig voelen of boos worden. Waarom? Omdat ze het gevoel hebben dat ze niet zonder die auto kunnen, ook al weten ze dat deze ‘slecht’ is. Ze zijn voor een groot deel van hun dagelijkse activiteiten immers van die auto afhankelijk. Dat moet je onderkennen voordat je over oplossingen kan gaan praten.”

Auto-afhankelijkheid

In zijn recent verschenen proefschrift *De auto-afhankelijke samenleving* laat Jeekel zien dat die

“Ruim 40 procent van de huidige verplaatsingen kan alleen met de auto”

afhankelijkheid van de auto daadwerkelijk groot is. Ruim 40 procent van de huidige verplaatsingen met de auto kan niet, of heel moeilijk, met een ander vervoermiddel worden gedaan. Als onze manier van leven niet verandert, is dat percentage over een jaar of tien opgelopen tot ruim 50 procent, stelt Jeekel vast. Een schrikbeeld: “Dan zijn mensen voor de helft van hun dagelijkse activiteiten, hun werk, consumptie, vrije tijd, sociale contacten en dus voor hun deelname aan de maatschappij afhankelijk van de auto. Dáár moeten we ons echt zorgen over maken. Niet alleen de milieubeweging. Nee, iedereen.” Maar als 40 procent van de verplaatsingen nu auto-afhankelijk is, is 60 procent dat niet.

Is er niet veel gewonnen als je er voor kunt zorgen dat mensen voor die verplaatsingen de auto laten staan? “Ja, maar dat doen ze niet en je moet dus uitzoeken waarom niet. De Fietzersbond zei in reactie op mijn proefschrift: weet je dat een heel groot percentage van de autoritten over kleine afstanden gaat. Dat kan gemakkelijk met de fiets. Klopt, maar het punt is dat veel mensen, met name vrouwen, deze korte ritjes combineren. Ze brengen hun kinderen naar school, doen wat boodschappen, drinken een kop koffie op een terras in de stad en gaan ook nog even bij hun schoonmoeder langs omdat die ziek is. Vervolgens gaan ze weer naar huis. Elke keer een ritje van 3 tot

5 kilometer, gemakkelijk op de fiets te doen. Maar elke korte trip zit in een keten van trips, en er zit een winkel tussen. Dan wordt de fiets lastig als je net even iets meer wil kopen dan dat wat er in een fietsmandje past. Dus al deze activiteiten zijn volgens mijn definitie niet auto-afhankelijk, maar toch nemen mensen hiervoor de auto. Waarom? Omdat het comfortabeler en gemakkelijker is. Veiliger ook, en omdat het minder tijd kost. Want om 3 uur staan de kinderen alweer op de stoep.”

Honderd dingen tegelijk

Veel meer dan een gebrek aan ruimte is volgens Jeekel een gebrek aan tijd er de oorzaak →

Matiging van de groei van het wegverkeer met 75 procent, 40 procent minder files tijdens de spits, 6 procent minder vrachtverkeer en betere luchtkwaliteit. Dat is het resultaat als de plannen van Milieudefensie voor de regio Rotterdam-Den Haag worden uitgevoerd. In deze regio staat de aanleg van een groot aantal nieuwe wegen en tunnels, zoals de A13/A16 en de Blankenburgertunnel, gepland. Hierdoor komt

de toch al schaarse groene ruimte en schone lucht in deze stedelijke regio met 3 miljoen inwoners nog verder onder druk te staan. Als alternatief voor deze wegenplannen lanceerde Milieudefensie in mei haar mobi-liteitsplan *Bouwen aan een groene metropool*. In plaats van meer asfalt om de toenemende automobiliteit alle ruimte te geven, kiest Milieudefensie ervoor de groei van het autoverkeer af te remmen. Hoe? Door het autorijden middels een spitsheffing duurder te maken, waardoor mensen eerder

voor een alternatief kiezen. Daarom moet de 2,2 miljard euro die nu in de aanleg van nieuwe wegen wordt gestoken, worden geïnvesteerd in trein, light-rail, metro en een iconisch netwerk van fietssnelwegen. De komende weken verzamelt Milieudefensie samen met burgers en lokale organisaties handtekeningen om het plan middels een burgerinitiatief op de agenda van de provinciale staten van Zuid-Holland te krijgen. De Rotterdamse verkeerswethouder Baljeu die het plan in ontvangst nam, reageerde enthousiast op de plannen maar liet weten dat ze toch ook de wegen aan wil leggen. “Waar ze het geld vandaan gaat halen wist ze niet”, zegt Willem Verhaak van Milieudefensie. “Maar het is duidelijk dat wij met dit plan een realistisch alternatief bieden voor de mobiliteitsproblemen in de regio. Daarbij hebben we er bewust voor gekozen niet alleen tegen de asfaltplannen te zijn, maar ook de alternatieven uit te werken en door te laten rekenen. Wat blijkt: ons plan is goedkoper, effectiever in files oplossen én groener.” Maar legt Milieudefensie zich hierdoor niet neer bij de groei van de mobiliteit en het autoverkeer? “Deels wel, hoewel de groei in ons plan zich beperkt tot 5 procent tot 2020, in plaats van de 20 procent uit de huidige plannen. We willen invloed uitoefenen op het huidige politieke debat en dat gaat over files. Wij laten zien dat voor de bestrijding hiervan geen nieuw asfalt nodig is.”

“Je moet ons streven naar gemak en comfort ter discussie stellen”

levenspatroon is natuurlijk te veranderen, maar dan moeten we eerst beseffen dat er iets mis mee is. Bij voeding is het besef aanwezig dat we voor onze gezondheid en het milieu anders moeten gaan eten. De overheid probeert daar wat aan te doen. Misschien niet genoeg en niet de juiste dingen, maar er is een besef dat we wat aan ons levenspatroon moeten veranderen. Bij de auto is dat besef er niet. Er wordt geen koppeling gemaakt tussen ons levenspatroon en

de automobiliteit. Omdat er fysieke alternatieven zijn gaan we altijd over twee dingen praten: alternatieve transportmiddelen of ruimtelijke inrichting. Dat zijn de twee grote thema's. Maar mensen willen niet in compacte steden wonen en met alleen beter openbaar vervoer of de elektrische auto redt je het niet. Echt niet.” □

De auto-afhankelijke samenleving is verschenen bij Eburon.

Torgeir Erlend Tellnes, Oslo, 20
Werk: campagneleider milieuvriendelijker vervoer, samenwerking vakbonden / FOE
Young FOE Noorwegen: bestuurslid, kerngebieden energie, klimaatissues en internationale bedrijven

“Al sinds mijn dertiende ben ik actief bij Young Friends of the Earth. Mijn broer zei dat het leuk was en dat klopt! Gaandeweg zag ik hoe de grootte van de problemen zijn. Inmiddels steek ik er bijna al mijn energie in, dat kan nog op deze leeftijd. Onze organisatie is vrij invloedrijk. Onze standpunten verschillen regelmatig van die van de nationale afdeling van Friends Of the Earth. Bijvoorbeeld over windmolens. Zij zijn tegen, hun focus is natuur. Die van ons energie en klimaatverandering, dus wij zijn voor. We werken samen met de windmolenindustrie, ook om die te beïnvloeden. We hebben een campagne waarbij schoolklassen een windmolen kunnen adopteren en die drie jaar kunnen volgen: bijvoorbeeld hoeveel energie hij produceert. Het geeft veel voldoening om jonge mensen de organisatie binnen te halen, ze op te leiden en ze te zien groeien. Ik word wel eens gebeld door onbekenden die zeggen: ‘Je verzet goed werk, ga door’. Wat ook motiveert is dat je soms veranderingen ziet. De regering heeft net bijvoorbeeld een oliebedrijf verboden te gaan boren in zee. De milieuorganisaties, waaronder Young FOE, de visserij en toeristenbranche werkten samen en het verzet heeft gewerkt! Echt een wake-up call voor veel mensen. Hierna kregen we flink wat nieuwe leden. Ik geloof dat het mogelijk is grote veranderingen teweeg te brengen. Je kunt niet stoppen dat te geloven; iemand moet zich ervoor inzetten. Al houd ik dit geen twintig jaar vol. Eigenlijk wil ik ook studeren, maar er is nog zoveel werk te doen. Misschien over een paar jaar.”

“Eigenlijk wil ik ook studeren, maar er is zoveel te doen”

Brabant gasland?

Schaliegas, het nieuwe zwarte goud

Schaliegas klimaatvriendelijk?

Volgens olie- en gaswinningsbedrijven kan schaliegas een relatief schone overgangsbrandstof zijn naar duurzame energie. Half april publiceerden Amerikaanse wetenschappers echter een onderzoek naar de levenscyclus van schaliegas tegenover steenkool over twintig jaar, waaruit zij concluderen dat de klimaatimpact van schaliegas die van steenkool met maar liefst 20 procent overtreft. Dit heeft onder andere te maken met het methaan dat weglekt tijdens de boringen en de winning. Vergelijk je schaliegas en steenkool over een periode van honderd jaar, dan is schaliegas nog altijd even erg voor het klimaat als steenkool, concludeerden de onderzoekers van de Cornell universiteit in New York.

Gas uit kleisteen, het is de nieuwste vondst om in onze fossiele brandstofbehoefte te voorzien. In Brabant wil men proefboren naar dit ‘schaliegas’, maar wat kunnen we eigenlijk van deze nieuwe vorm van gaswinning verwachten? Tekst Myrthe Verweij

“Aardgas is waarschijnlijk de beste manier om de CO₂-uitstoot terug te brengen.” Dat zei Shell directeur Malcom Brinded vorige maand over voor de grootste plannen die het bedrijf internationaal heeft om schaliegas te winnen. “Aardgas is niet schoon, dat is flauwekul”. Willem Jan Atsma van Schaliegas Vrij Haaren is er duidelijk over: bij hem hoeft de gaslobby niet aan te komen met praatjes over de zegeningen van de moeilijk winbare fossiele brandstof. Net als veel anderen had de 53-jarige arts uit Helvoirt nog nooit van schaliegas gehoord totdat hij in de krant las dat er een vergunning voor proefboringen in Bostel was verleend. In de VS wordt al geruime tijd naar dit moeilijk winbare gas geboord. Met gestegen gasprijzen, en de Japanse deuk in het imago van kernenergie, worden ook dieper gelegen schaliegaslagen zoals die in Europa, interessant om aan te boren. Schaliegas is een zogenoemd onconventioneel gas, net als het onder Gelderland vermoedde steenkoolgas. Het kan een ‘adempauze’ opleveren in de haastige zoektocht naar nieuwe energiebronnen, Europa zou er zijn klimaatdoelstellingen goedkoop mee kunnen halen, het vermindert de afhankelijkheid van Rusland, Qatar en Iran. Dat stelt althans de industrie. Schaliegas krijg je niet zomaar uit de grond. Het zit opgesloten in keiharde kleisteenlagen op drie tot zes kilometer diepte. Door deze lagen onder zeer hoge druk te ‘scheuren’ komt het gas los en kan het gewonnen worden. Dit proces wordt *hydraulic fracturing*, of vernederlandsd kortweg fracken genoemd. In de Verenigde Staten zijn de afgelopen jaren duizenden boorputten voor schaliegas geslagen. In Polen zijn de voorbereidingen in volle gang en Oekraïne bespreekt de mogelijkheden met de olie- en gasgiganten.

Weerstand

Maar het nieuwe zwarte goud roept ook weerstand op. De impact op de omgeving is groot: er moeten veel meer boorputten geslagen worden dan bij conventionele aardgaswinning, er zijn duizenden vrachtwagenritten nodig om een lokatie geschikt te maken. Voor het kraken van de bodem zijn miljoenen liters water en chemicaliën nodig. In de VS werd daartoe onder andere diesel in de grond gespoten. Een deel van de slurrie van water, zand en chemicaliën komt weer terug naar boven: een meer aan chemisch

afval. Dat afval bevat soms ook gevaarlijke stoffen die van nature op diepere lagen voorkomen, maar daar veilig ‘opgesloten’ zitten. Door het kraken komen deze stoffen, zoals het radioactieve radon, in beweging en mogelijk naar de oppervlakte. Volgens Amerikaanse onderzoekers veroorzaakt het gebruik van schaliegas bovendien zelfs tot een vijfde meer broeikasgassen dan steenkool. In veel landen waar schaliegas in de grond zit, is de roep om het daar te laten, de afgelopen maanden sterker geworden. In de staat New York, maar ook Noordrijn Westfalen, Frankrijk, Zweden en Denemarken zijn moratoria afgekondigd. In Zuid-Afrika verzette Prinses Irene zich met de milieubeweging succesvol tegen plannen van Shell voor (proef)boringen naar schaliegas in de Karoo-woestijn. De miljoenen kubieke liters water die nodig zijn voor het fracken wilde Shell eventueel uit zee halen. De moratoria lijken ingegeven door een gedeelde zorg: we weten eigenlijk te weinig van de risico’s van schaliegas om met proefboringen en winning te beginnen. Hoe zit het met de uit Amerika gerapporteerde vervuiling en ontploffingen? En moet je het fossiele schaliegas wel willen aanboren en opstoken? ➔

Hoe haal je schaliegas uit de grond?

Schaliegasboorputten worden vaak bij elkaar gegroepeerd, in een ‘blok’ van zes tot acht boorputten. Omdat de mogelijkheden voor horizontaal boren technisch beperkt zijn, zie je in de VS vaak een heel netwerk met om de kilometer een nieuwe boortoren of productieput, zoals te zien op deze luchtfoto. Tientallen vrachtwagens pompen onder hoge druk een mengsel van zand, water en chemicaliën in de put om de harde steenlaag te scheuren: fracturing of kortweg fracking. Daardoor komt het gas los uit de bodemlaag en stroomt het de boorput in.

→ “De intentie die achter de proefboringen zit, om in heel Brabant om de zoveel kilometer een boortoren neer te zetten, daar zijn we op tegen,” zegt Joost van der Stappen van de Milieufederatie aldaar. “Nú miljoenen investeren in een fossiele brandstof die ook nog eens moeilijk te winnen is, dat helpt het klimaat niet. Als de winning massaal wordt, komen ook natuurgebieden zoals de Kampina, in nationaal landschap het Groene Woud, in de knel.” De Milieufederatie, Brabant Water en een meerderheid in de Brabantse provinciale staten willen een moratorium op de boringen in eigen bodem.

Brandend kraanwater

In Nederland heeft het bedrijf Cuadrilla Resources van de gemeente Boxtel een vergunning gekregen voor proefboringen. In Boxtel wil ze samen met Energie Beheer Nederland (EBN) in de joint venture Brabant Resources aan de slag. EBN dat volledig eigendom is van de Nederlandse staat, heeft als doelstelling om nog miljarden kubieke meters gas uit de Nederlandse bodem te winnen, ook uit kleine en moeilijker te ontsluiten bronnen. De vergunning wordt echter door enkele particulieren en de Rabobank aangevochten bij de rechter in Den Bosch. De bank heeft in Boxtel een datacentrum staan, waar computers het betalingsverkeer regelen. “We zijn niet zozeer tegen de proefboringen, maar kregen onvoldoende duidelijkheid over de mogelijke gevolgen als er tot winning wordt overgegaan,” legt woordvoerder Rene Loman uit. Het datacentrum heeft miljoenen gekost en is in Boxtel neergezet

omdat het risico op neerstortende vliegtuigen en aardbevingen er klein is. Als de rechter de beroepen gegrond vindt, is het onwaarschijnlijk dat de boringen deze zomer al kunnen beginnen, zoals Cuadrilla wil.

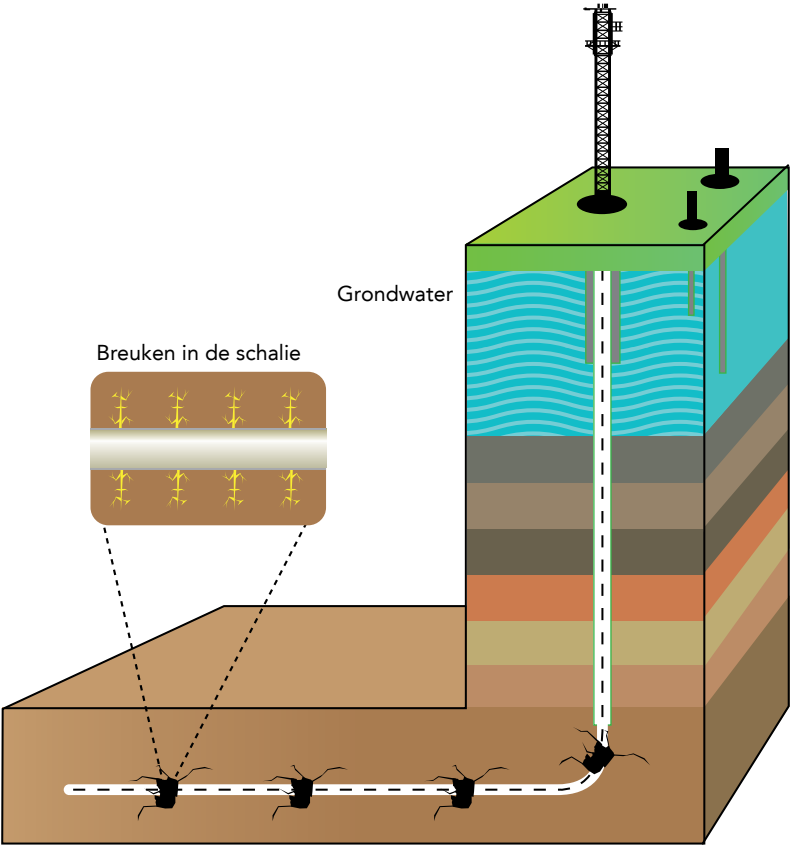
Bedrijfsgeheim

Ook Guïljo van Nuland, algemeen directeur van Brabant Water, wil eerst meer duidelijkheid over de risico's. De wet biedt bij schaliegasboringen volgens Van Nuland onvoldoende garanties tegen vervuiling. “De Mijnbouwwet toetst nauwelijks op milieu en laat veel ruimte voor bedrijfsgeheim, waardoor niet alle informatie over te gebruiken chemicaliën openbaar hoeft worden gemaakt. Ook het ministerie van Economie, Landbouw en Infrastructuur wil daarover geen informatie geven, ze zeggen in feite

‘vertrouw maar op ons, wij letten er wel op’.” Een woordvoerder van het ministerie stelt dat het Staatstoezicht op de Mijnen “op correcte wijze toezicht houdt”, en daarbij ook de milieukant “scherp in de gaten houdt.”

Geen cowboys

“Ik heb de indruk dat er veel misverstanden zijn over de risico's van schaliegas,” zegt Hans Weijel van communicatiebureau Van Luyken, namens Cuadrilla. “De bedrijven waar nu dingen fout gaan in de VS, dat zijn de rotte appels uit de mand, de cowboys. Zo werken wij niet. Wij zeggen gewoon welke chemicaliën we gaan gebruiken.” Hij benadrukt dat de regelgeving in Europa veel strenger is dan in de VS. “Het Staatstoezicht op de Mijnen let goed op of wij ons aan die regels houden. De twee chemicaliën die we bij het fracken gebruiken worden kilometers diep gebracht, en vloeien echt niet zomaar omhoog naar het grondwater, dat op een paar honderd meter diepte zit.” Weijel ergert zich aan de fragmenten van brandend kraanwater uit de Amerikaanse documentaire *Gasland*, die op internet circuleren. “Dat moet moerasgas geweest zijn,

Op internet circuleren filmfragmenten met brandend kraanwater

geen methaan van de schaliegaswinning.” Onderzoekers van de Duke University publiceerden in mei echter een studie waaruit tot hun eigen verrassing bleek, dat het methaan in het drinkwater van omwonenden vlakbij schalieboorputten in de VS wel degelijk overeen kwam met het gas dat van diepere lagen gewonnen wordt. Te hoge methaanconcentraties kunnen tot verstikking en ontploffingen leiden. Dat laatste ondervonden inwoners van Pennsyl-

vania aan den lijve. *Gasland* schetst geen fleurig beeld van de bijwerkingen van schaliegaswinning, en noopte de Amerikaanse industrie tot een tegenfilm. Cuadrilla is geschrokken van de groeiende weerstand tegen schaliegas in Nederland, en hoopt dat journalisten en omwonenden uit Nederland in het Britse Blackpool gaan kijken hoe de proefboringen daar verlopen. Of de aardbeving in Blackpool veroorzaakt zou kunnen zijn door het fracken waarmee Cua-

drilla daar in april mee begon, twee kilometer van het epicentrum? “Nee hoor, een rapport heeft uitgewezen dat dat er niks mee te maken heeft,” stelt Weijel. In het bedoelde rapport schrijft de British Geological Society dat ze geen conclusies kunnen trekken over de mogelijke rol van het fracken. Intussen vond er nog een aardbeving plaats en ligt het boren voorlopig stil.

What the frack?

In de Verenigde Staten is schaliegas al *big business*. De schalielaag zit er niet enkele kilometers diep, zoals in Europa, maar slechts een paar honderd meter diep. De productie van het zogenoemde *shale gas* is de afgelopen twintig jaar in de VS vertienvoudigd naar ruim negentig miljard kubieke meter in 2009. Dat levert 14 procent van alle aardgas. Na een aantal lekkages uit gasbronnen, waarbij chemicaliën in oppervlaktewater terecht kwamen, heeft president Obama begin mei een werkgroep ingesteld die moet adviseren hoe het beter kan. “*What the frack is going on?*” is de verontwaardigde vraag in de VS over de misstanden bij de schaliegasvelden. Het is ook de titel van een videoclip die de problemen in luttele minuten uitlegt. Een van 's werelds grootste schaliegasvelden, het Marcellus shale, ligt in de staat Pennsylvania.

Alleen al afgelopen jaar investeerden Shell, Chevron en andere bedrijven er achttien miljard dollar in schaliegasprojecten. Een woordvoerder van milieugroepering PennFuture noemt Pennsylvania het ‘*ground zero*’ van de schaliegaswinning: door gebrek aan regulering wordt er geen rekening gehouden met milieu en omwonenden. Een wetsvoorstel uit 2009 om bedrijven te verplichten te publiceren welke chemicaliën ze gebruiken, stuitte op fel verzet van de industrie.

Onomkeerbare schade

Aan deze kant van de oceaan hebben de Groenen in het Europees Parlement bij de →

“In heel Brabant om de zoveel kilometer een boortoren neerzetten: daar zijn we tegen” Joost van der Stappen, Brabantse MilieufederatieResources

→ Commissie aan de bel getrokken. Ze willen dat de commissarissen een moratorium instellen voor schaliegas. Op zijn minst tot de resultaten er zijn van de studie van het Amerikaanse milieuagentschap EPA (zie kader). Ook moet de Commissie waarborgen dat het Europees Agentschap voor Chemische Stoffen vooraf alle informatie krijgt over de gebruikte chemicaliën. Die informatie wordt vaak als concurrentiegevoelig beschouwd. “Schaliegaswinning leidt mogelijk tot onomkeerbare schade in waardevolle natuurgebieden,” denkt Bas Eickhout, europarlementariër voor GroenLinks. “En of het klimaat erbij gebaat is, is zeer onzeker. Dus tot we daar meer over weten, moet de Europese Commissie een moratorium instellen.” Intussen moet de Nederlandse regering ook stappen zetten. “Minister Verhagen heeft zich door de industrie laten overtuigen om met schaliegas te beginnen, maar misschien moet hij eens zijn licht opsteken bij andere bronnen. En tot die tijd een pas op de plaats maken.” In Den Haag hebben de SP en GroenLinks kamervragen gesteld. Intussen hebben Willem Jan Atsma en zijn mede-oprichters van Schaliegas Vrij Haaren

In onze achtertuin?

Wat is de kans dat er werkelijk schaliegas gewonnen gaat worden in Nederlandse bodem? We vroegen het drie mensen uit verschillende hoeken.

Stefan Luthi, Professor Toegepaste Geologie, TU Delft
“Welke rol schaliegas in Nederland gaat spelen is moeilijk te voorspellen. We weten nog niet eens of we het hier kunnen winnen. Maar de situatie is hier onvergelijkbaar met die in de Verenigde Staten. Daar geldt vooral: wie doet het voor ‘t minste geld.’ In Nederland heb je het Staatstoezicht op de Mijnen en die zijn behoorlijk streng.”

Rene Peters, Directeur Gastechnologie, TNO
“De komende vijf jaar zijn de kosten nog veel te hoog. En als je er al aan begint, dan moet dat op een schone manier en niet zoals in de VS. Wat scheelt is dat wij het Napoleonistische systeem hebben: wat onder de grond zit is van de staat, niet van de particuliere grondeigenaar zoals in de VS.”

Peter Polder, Peakoil
“Ontwikkeling van schaliegas gaat ten koste van duurzame energie. Er is in Nederland een groot gebrek aan kennis over schaliegas bij de overheid en bij de milieubeweging. De gasmafia heeft vrij spel. Maar ik maak me meer zorgen om Oost-Europa. Daar is meer ruimte, en tegelijkertijd is de milieubeweging en wetgeving er zwakker.”

Foto: Nico Jankowski

Chemicaliën

Cuadrilla Resources gebruikt bij het kraken twee chemische stoffen: glutaaraldehyde, dat het productiewater bacterievrij houdt, en polyacrylamide, dat de frack-vloeistof soepel houdt. In de Verenigde Staten publiceerden Democratische congresleden in april een eigen onderzoek naar de chemicaliën die daar gebruikt worden. Ze vroegen de gegevens op van veertien bedrijven voor de periode 2005 – 2009. Daaruit bleek dat deze 750 chemische stoffen hadden gebruikt, waarvan er meer dan 650 bekend staan als kankerverwekkend of als gevaarlijke luchtvervuilers. In de VS doet het Milieuagentschap EPA nu een onderzoek naar alle risico's van het fracken. De eerste resultaten daarvan worden eind 2012 verwacht.

“De gebruikte chemicaliën vloeien echt niet zomaar omhoog naar het grondwater”

Hans Weijel, communicatiebureau Van Luyken, namens Cuadrilla Resources

naar zijn zeggen ruim tweehonderd belangstellenden en contribuanten. “Dat is niet slecht, maar vergeleken bij andere landen hebben we nog een hoop te doen.”

“No gazaran”

Wellicht kunnen de Brabanders zich laten inspireren door de Fransen. In de Ardèche gingen tienduizend burgers de straat op om

tegen proefboringen te protesteren. Een van de initiatiefnemers is de Nederlander Johannes Komen, al ruim dertig jaar woonachtig in het gebied. De bewonersclub die eerder met succes de bouw van hoogspanningsmasten (1982) en het voldumpen van een vallei met afval (jaren '90) tegenging, wil nu de proefboringen naar het *gaz de schiste* – door hen met Franse tongval ook wel *gaz de shit* genoemd – voorkomen. De Ardéchois kozen de leuze “no gazaran”, naar het “no pasaran” (ze komen er niet door) uit de Spaanse burgeroorlog. Het reflecteert de Occitaanse aversie tegen het ‘centrale regime’ in Parijs, dat vergunningen voor de exploratie verleende. Het collectief van Komen hield ruim vijftig informatieavonden, en stelde gelijk een alarmlijst op. De belpyramide bestaat uit drieduizend mensen die elkaar waarschuwen als ze verdachte activiteiten zien die op het begin van proefboringen kunnen duiden. De strijdlustige burgerwacht blijkt alert, vertelt Komen. “Een tijdje geleden werd er gebeld over een verdachte vrachtwagen, en er kwamen gelijk meer dan honderd boze mensen op af om hem tegen te houden. Het bleek loos alarm – maar we zagen daardoor wel dat de alarmlijst werkt!” In het Brabantse Helvoirt heeft Atsma nu nog uitzicht over de landerijen. “Wie wil dat Brabant wordt verkracht door schaliegas?”, vraagt hij zich af. “Wij hebben een enorme drive om dit tegen te gaan.” □

www.gaslandthemovie.com
te koop via bol.com voor € 20,-

Jagoda Munic, Zagreb, 41
Studie: Ecologie, Milieuwetenschap en Vervuilsbeheersing
FOE Kroatie: coördinator Natuurbescherming, penningmeester uitvoerend comité

“Mijn persoonlijke drive was natuurbehoud. Ik realiseerde me dat grotere krachten de natuur bedreigen en richtte me steeds meer op onderwerpen als privatisering en de vernietiging van ecosystemen. In 1997 werd ik door Friends of the Earth gevraagd als expert in een campagne tegen een kolencentrale in Velebit, een beschermd berggebied aan de Adriatische kust. Die centrale is er nooit gekomen, dat was enorm stimulerend. In 2000 zei ik mijn baan in een bibliotheek van een wetenschappelijk instituut op. Iedereen vond het idioot dat ik die zekerheid weggooide. Los daarvan begrepen ze het wel. Mijn vrienden en ik deden aan bergbeklimmen en speleologie; ook zij hielden erg van de natuur. Na zeven jaar campagnevoeren bereikten we dat er een heel strikte wet is tegen genetisch gemodificeerde gewassen. Daar ben ik heel trots op. Al zit ik in een adviesraad van de regering hierover met zeventien experts waarvan er maar twee tegen gentech zijn. Het voelt soms als die film waarin Bill Murray steeds weer dezelfde dag beleeft: *Groundhog Day*. Je wint een gevecht, maar moet steeds weer opnieuw beginnen. Ik probeer die adviesraad te informeren en te beïnvloeden. En anders gaan we weer campagnes. Geen Kroatiër wil gentech-producten kopen, dat komt door onze eerdere campagne. Voor milieuwetgeving vechten we hard. Met een actie dwongen we een milieuwet af over chemisch afval. Dat werd ons bijna fataal; we hadden een vraagteken op de grond gemaakt van lege verblikken en werden vervolgens aangeklaagd voor het lozen van toxisch afval. Daar staat een enorme boete op. Als die was opgelegd, waren we failliet geweest.”

“Geen Kroatiër wil gentech-producten kopen dankzij onze campagne”

DVD

Trotse vuilnisplukkers Rio

Suiker, pindaas, diamanten of zelfs spaghetti. Geef hem een ‘materiaal’ en de Braziliaan Vik Muniz maakt er kunst van. Het Oscar-genomineerde *Waste Land*, ongetwijfeld mede door zijn optimistische grondtoon verkozen tot publieksfavoriet op IDFA, volgt zijn grootschalige project om uit afval opgebouwde portretten te maken van een zestal vuilnisplukkers van ‘s werelds grootste afvalberg: Jardim Gramacho in Rio de Janeiro. Muniz fotografeert de mooie en karakteristieke beltbewoners en huurt ze vervolgens in om samen de immens grote afdrukken met afval te bedekken.

De film toont discussies tussen Muniz en zijn vrouw, die bang is dat deze afgedankte mensen na afloop van het project in een zwart gat zullen vallen. Zelf blijken zij daar net iets anders over te denken: zij verlagen zich niet tot drugs en hoererij en leren hun kinderen eerlijk te werken voor hun geld. Zo uitgeblust blijken ze ook niet te zijn. Een van hen reedt boeken uit de zooi en vult daarmee een bibliotheekje. Een ander maakt van gevonden, nog net acceptabele ingredi-

enten enorme hoeveelheden eten voor haar lotgenoten. Er is zelfs een vakbond opgericht door een van de geportretteerden, waaraan ook een hospitaal is gekoppeld. Muniz schenkt hieraan de opbrengst van de kunstwerken. Hoewel de film kijkers vooral confronteert met de sociale en morele aspecten van de positie van de vuilnisplukkers, dwingen de afvalbergen en de onzichtbare afvalproducenten ook tot keihard zelfonderzoek.

DVD / BLUE RAY

Depp als kameleon

Naast de *Pirates of the Caribbean*-reeks maakten Johnny Depp en Gore Verbinski samen de heerlijke animatiewestern *Rango*. Depp verleende zijn stem aan het hoofdpersonage, maar ook Depps mimiek (à la Jack Sparrow) blijft duidelijk herkenbaar in de kameleon Rango. Na een auto-ongeluk zwerft de arme ziel dorstig door de Mojave woestijn. Hij vindt een onderkomen in het dorpje Dirt, waar water zo waardevol is dat het in de lokale bank ligt opgeslagen. Bij gebrek aan sheriff is het wachten op een overval. Een baantje waarvoor de salamander, die altijd droomde van een groots en meespelend leven, genipt is.

Rango is vanaf 6 juli verkrijgbaar op dvd/blu-ray.

Waste Land is vanaf 26 mei verkrijgbaar op dvd.

Kans maken op de dvd Waste Land?
Mail: redactie@downtoearth-magazine.nl ovv ‘Waste Land’ plus uw naam en adres.

ACTIE
5 dvd's van Waste Land

BIOSCOOP

Maffiose vetmesterij

Als Robert de Niro in *Taxi Driver* fokt boer Jacky Vanmarsenille zichzelf in *Rundskop* steeds verder op, tot knappens toe. Zijn frustratie sust hij door nog maar een hormonenpreparaat in zijn mik te douwen. Resultaat: zijn onrust wordt juist gevoed.

De in België jubelend ontvangen speelfilm is losjes gebaseerd op de vetmestpraktijken op het platteland van Belgisch Limburg, waar in 1995 veearts Karel van Noppen vermoord werd nadat hij de noodklok luidde. Terwijl het politienet zich rond de louche hormonenspuiters sluit, wordt Jacky door een nieuw zakelijk contact geconfronteerd met een vernederende en ingrijpende gebeurtenis uit zijn jeugd. Zelfs de prachtige tussenshots van het onheilspellend rustige platteland voeren de spanning hoger op. De dieren zelf zijn zo goed als afwezig. Het effect van de groeihormonen op Jacky spreekt echter boekdelen.

Rundskop, vanaf eind mei in de bioscopen.

DVD

Spike Lee over Katrina

“Bush didn’t give a fuck”, stelt de zwarte filmmaker Spike Lee in het commentaar bij zijn documentaire *When the Levees Broke: A Requiem in Four Acts*. Het is in augustus alweer zes jaar geleden dat de orkaan Katrina dit overduidelijk maakte. In deze documentaire uit 2006 vol getuigenverslagen en beelden van de ramp laat de doorgaans zo uitgesproken Lee betrokkenen zelf vertellen hoe de bewoners van New Orleans keihard in de steek werden gelaten, al lang voor Katrina de stad net miste. Enkele dijken waaraan na de laatste overstrooming in 1965 was begonnen, waren nog steeds niet voltooid. De uitvoering van veel dijken was gebrekkig. Nog altijd een ontluisterende film.

When the Levees Broke wordt vanaf 26 mei opnieuw uitgebracht op dvd.

Kans maken op een dvd When the Levees Broke? Mail: redactie@downtoearth-magazine.nl ovv ‘When the Levees Broke’ plus uw naam en adres.

ACTIE
3 dvd's When the Levees Broke

Illustratie: Renée Gubbels

Slobbe

Tussen de flatgebouwen

Hij stond met een paar vrienden op de hoek van de straat. Zestien jaar oud, Marokkaan, in Nederland geboren. “Waarom zouden we jou vertrouwen?” vroeg hij. “Je kan net zo goed van de AIVD zijn.” Daar viel weinig tegen in te brengen. “Ik maak je dood”, zei hij. Om even later met een schouderklopje aan te geven dat hij het zo kwaad toch niet bedoelde. Ze hadden weinig te doen. Kletsen. Kijken. Hangen. Iedere dag, na schooltijd, tussen de flatgebouwen in Utrecht-Overvecht. “Wij leven buiten. Ik kan binnen niet eens zitten, dan word ik gek. Alle mensen in deze wijk leven buiten. In de winter staan we onder een afdak, maar buiten.” Met ‘alle mensen’ bedoelde hij overigens alleen de jongens. “Meiden hebben hier niets te zoeken.” Het bos lag pal aan de wijk. Als je één weg overstak, dan was je er. Dat was hem nog niet opgevallen. Natuur boeide niet. “Je denkt toch niet dat we gaan wandelen ofzo?” Natuur, zei hij, was iets van vroeger. “Waarom zou je teruggaan naar zitten op kamelen als je ook in een BMW kan rijden?” Rondhangen in het bos was niet aan de orde. Tot we het over zijn territorium hadden. Over de mogelijkheid dat hij, samen met zijn vrienden, zijn territorium uit zou breiden. Die gedachte sprak hem aan. “Dan willen jullie dus van de natuur de stad maken.” Er werd wat gegrinnikt. Ze hadden het over dingen die ze daar zouden kunnen doen. Paintballen. Voetballen. Af en toe een vuurtje of een barbecue. We gingen kijken. De weg over. Een sprint tussen de langsrazende auto’s. Even stilstaan op de middenberm. Wachten tot de vrachtwagen voorbij was ... nog een paar stappen en we waren er. “Best mooi,” mompelde één van zijn vrienden. “Maar als het bos van ons is, moeten jongeren uit Kanaaleiland of Ondiep het niet wagen hier te komen.” Een dreigende toon. Onderwijl, bezorgd: “Misschien moeten we die sloten dichtgooien, ik wil niet dat mijn neefje in het water valt.”

Thomas van Slobbe is directeur van Stichting wAarde en thriller-auteur. Elk nummer deelt hij met ons een lichtvoetig verhaal over duurzaamheid.

TELEVISIE / INTERNET

David tegen Goliath

“Een modern realistisch sprookje over een schone maagd die bedreigd wordt door een vampier die op de loer ligt om haar leeg te zuigen”, zo beschrijft regisseur Risteard Ó Domhnaill zijn documentaire *The Pipe*. Tien jaar al verzet het Ierse vissersdorp Rossport zich tegen de bouw van een gaspijpleiding door Shell. De uitkomst is nog ongewis, maar het feit dat behalve het stuk pijp door het vooralsnog ongerepte natuurschoon (prachtig vanuit de lucht gefilmd) de hele infrastructuur voor de gaswinning is voltooid belooft niet veel goeds. De confrontaties met de politie zijn grimmig; de regering is

pro-Shell. Door in te zoomen op de actievoerders (vaak lokale vissers) maakt de film duidelijk dat ze niet de relschoppers zijn die de media van hen maakt. Over hetzelfde dorp gaat de online te bekijken documentaire *Pipe Down* vertoond (zie www.vimeo.com/8668733). **The Pipe is van 16 t/m 22 juni op variërende tijdstippen te zien via de tv-zender Holland Doc24 (live stream via www.hollanddoc.nl). Hier is van 23 t/m 29 juni ook The End of the Line te zien, onder de titel Uitgevist uitgezonden op 22 juni om 23.50 uur op Nederland 2.**

Industrieel verminkte landschappen

De Amerikaan J Henry Fair portretteert door industriële grondstofwinning verminkte landschappen. “Het cognitieve besef dat je naar iets objects kijkt en het toch mooi vindt, voelt ongemakkelijk.”

Als galeriehouder Eduard Planting de deur uitloopt voor een lunchpauze draait fotograaf J Henry Fair, in Amsterdam voor zijn inmiddels afgelopen expositie *Abstraction of Destruction*, demonstratief alle lichten uit. Sommige knopjes zijn bijkans onvindbaar, maar: uit zullen ze! “Door dit project weet ik dat al dit soort keuzen, hoe futiel ze ook lijken, bij elkaar opgeteld een grote milieu-impact hebben.” Achter zijn verontrustende, verstilde foto’s van de lozing van zware metalen en chemicaliën, door grondstofwinning aangetaste landschappen, en de BP-ramp in de Golf van Mexico zit een diepe verontwaardiging. Hij windt zich op over zijn landgenoten die die milieuramp al vóór de kernramp in Japan lijken te zijn vergeten. “Mensen laten zich in slaap sussen. De grote aantallen dolfijnenfoetussen die de laatste maanden aanspoelden zijn volgens de autoriteiten te wijten aan de koude winter. Maar hebben we niet net een olieramp gehad? En zijn er geen extreem giftige chemische oplosmiddelen over de olie verspreid om die te verbergen!? De desinformatie in de VS en de bereidheid om die voor waar aan te nemen is beangstigend.”

Klimaatverandering? Daarin geloven de meeste Amerikanen volgens hem niet. “Hun mening staat vast. Maar als ze mijn foto’s zien, worden ze toch vaak geraakt. En als ik ze uitleg dat bij het proces op de foto zoveel CO₂, zoveel dioxines, en een heleboel kwik in de omgeving wordt vrijgelaten, dringt informatie die ze eigenlijk al wel kennen opeens echt door. Kunst raakt mensen op een manier die geen dialoog kan evenaren.” Het publiek emotioneel betrekken is de eerste stap, maar uiteindelijk gaat het Fair om bewustwording. Zijn foto’s worden dan ook stevast vergezeld van feiten over wat hij in beeld brengt. “Ik geloof in de macht van de consument. Als zij wc-papier van oerbossen boycotten en kiezen voor gerecycled papier, dan volgen de producenten vanzelf.” Met het idee dat milieubewust leven ingewikkeld is kan hij niks. “Het zijn allemaal persoonlijke keuzes. Wil jij dat oerbos verdwijnt zodat jij je neus kunt snuiten? Niet? Gebruik dan een stoffen zakdoek. Hoe moeilijk kan het zijn?” Benieuwd naar de beelden? Kijk op pagina 3 en 47.

Wendy Koops

De foto’s van J Henry Fair zijn te koop via Galerie Eduard Planting. www.eduardplanting.com. Via Amazon is het fotoboek van J Henry Fair te bestellen. *The Day After Tomorrow. Images of Our Earth in Crisis*. Engelstalig, hardcover, 144 blz., \$39,90. powerHouse Books, 2010. ISBN 9781576875605.

ADVERTENTIE

CO₂ MARKT

DOE MEE, KOOP CO₂

Vliegen is voor velen de ideale manier om op reis te gaan. Via de CO₂markt kun je deze CO₂-uitstoot compenseren.

Je koopt uitstootrechten van de Europese industrie op en laat deze vernietigen door de CO₂markt. Zo voorkom je gegarandeerd dat er CO₂ de lucht in gaat.

De CO₂markt: de manier om je CO₂ te compenseren. Betrouwbaar en effectief.

WWW.CO2MARKT.EU

Foto: Kees-Jan Bakker

Hongerige stad

De stad is belangrijker dan het platteland. Dat is toch wel zo’n beetje het dominante idee. Sla de krant er maar eens op na, het gaat bijna allemaal over stedelijke kwesties. Vergeten wordt dat die steden alleen kunnen bestaan dankzij het ‘achterland’: van het platteland komt het voedsel dat de tien-, honderdduizenden, miljoenen bewoners voedt. Om alle Londenaren te eten te geven, is bijvoorbeeld een wereldwijd achterland nodig van ruim honderd keer de omvang van de stad zelf. Ziehier het thema van *De hongerige stad* van de Britse architect Carolyn Steel, oorspronkelijk verschenen als *Hungry City* (2008). Dat die flinke voetafdruk van het stedelijke levenspatroon ecologische problemen oplevert, hoeven we de lezers van *Down to Earth* niet te vertellen. De charme van Steels boek zit hem in de vele vaak historische verhalen en weetjes. Voedselkilometers bestaan bijvoorbeeld al heel lang. Het antieke Rome had best voedsel van nabije vruchtbare gronden kunnen betrekken, toch werd het graan uit Noord-Afrika gehaald. De reden, net als tegenwoordig: het was goedkoper. Transport over zee kostte bijna niets vergeleken bij dat over land. Keizer Diocletianus (derde eeuw na Christus) vaardigde een decreet uit om de scheepvaart op de Middellandse Zee kunstmatig goedkoop te houden. “Net zoals er vandaag de dag bij internationale overeenkomst geen belasting wordt geven op vliegtuigbrandstof.” Maar de meeste pre-industriële steden, zeker die zonder vaarverbindingen, bleven van nature beperkt in omvang. Want zeker het verse voedsel kon van maximaal zo’n dertig kilometer ver komen: een dagreis met paard en wagen. Met de komst van het spoor in de achttiende eeuw, begonnen de steden uit te dijen: verse ‘spoormelk’ was een openbaring voor de Victoriaanse Londenaren. Vanaf toen ging het hard. In Chicago verrees in de negentiende eeuw een vleesverwerkende fabriek van tweeënhalve vierkante kilometer groot met 75 duizend arbeiders, waar in 1872 drie miljoen beesten werden verwerkt, oplopend tot 17 miljoen in 1905. En dat gaat maar door, met bijbehorend rampzalige consumptiepatroon, tot in het hedendaagse China: Alle fouten die het Westen ooit heeft gemaakt, worden hier herhaald, en in een wel tien maal zo hoog tempo”, zegt Steel.

Wat te doen? Steel heeft geen blauwdruk. Zelf zoveel mogelijk voedsel verbouwen, meer boeren (in plaats van minder), monopolies voorkomen, zelf koken en gezamenlijk eten (‘de gezamenlijke maaltijd is het krachtigste ordeningsmechanisme in de samenleving’) en voedselsoevereiniteit (lokale behoeften als uitgangspunt voor voedselproductie en recht om de eigen landbouw te beschermen) zijn zo wat elementen. Misschien, stelt ze voor, kunnen we eens een stad ontwerpen door uit te gaan van voedsel. Want: voedsel is noodzakelijk. “En daarom heel geschikt om ons te wijzen op wat er werkelijk toe doet.”

Michiel Bussink

Carolyn Steel, **De hongerige stad. Hoe voedsel ons leven vormt**. Nai Uitgevers, 2011. ISBN 978 90 5662 805 5, 339 pag. Prijs: € 19,95

Recensie

PUBLICATIES

Klimaatverandering, hoezo?

“Het ijs van de zuidpool smelt sneller dan verwacht”, kopten de kranten vorige maand nog. Tot veel beroering leiden deze berichten niet meer. Iedereen gelooft het wel, die klimaatverandering, of niet. En die warme zomers zijn toch best lekker?

Iedereen heeft er een mening over, maar wat zijn de feiten? Wat kunnen we weten en wat blijft onzeker? Klimaatwetenschapper Pier Vellinga publiceert hier al jaren over. In *Hoezo Klimaatverandering* zet hij de belangrijkste feiten én fabels op een rij.

Pier Vellinga, **Hoezo Klimaatverandering**. Balans 2011. ISBN 978-94-600-3303-2. 157 pag. Prijs € 14,95

Our Common Future 2.0

Het Brundlandrapport zette 25 jaar geleden duurzaamheid voor het eerst op de politieke agenda. Inmiddels is duurzaamheid ‘common sense’. Toch gaan de noodzakelijke veranderingen naar duurzamere manieren van wonen, werken en leven niet snel genoeg. En groep van ruim 400 vrijwilligers heeft zich in het project ‘Our Common Future 2.0’ een jaar lang gebogen over de vraag hoe we kunnen doorstarten naar een meer duurzame toekomst. Hun bevindingen kun je nu lezen in het boek *Duurzaam Denken Doen*.

Projectteam Our Common Future 2.0. **Duurzaam Denken Doen**. Kluwer, 2011. ISBN 978-90-130-9008-6. 368 pag., Prijs: € 14,95. Ook te verkrijgen als e-book. www.storyofstuff.nl

Eerlijk voedsel

Wereldwijd wordt er genoeg voedsel geproduceerd om iedere wereldburger van voldoende voedsel te kunnen voorzien. Toch kampt rond de 1 miljard mensen met honger en ondervoeding. Omdat we niet eerlijk delen en niet duurzaam produceren. In de brochure *De wereld op ons bord* wordt onderzocht hoe dit anders kan. Wat is eerlijk voedsel? En hoe kunnen we werken in de richting van genoeg voedsel voor iedereen?

De wereld op ons bord. Een uitgave van de stichting WereldDelen. Prijs: € 7,50. Te bestellen via www.werelddelen.nl

Groeipapier

Een grappig product met een bloeiende herinnering: Groeipapier. Groeipapier is een gewoon A4-velletje papier dat vol zit met zaadjes. Gebruik het papier zoals je het anders ook zou gebruiken en leg het daarna op de aarde in de tuin of binnen in een bloempot. Dek het papier af met wat aarde en maak het iedere dag vochtig. Na ruim een week zie je de eerste zaadjes ontkiemen en na verloop van tijd staat het hele groeipapier vol met jonge plantjes! Het papier is in diverse soorten en maten te verkrijgen met diverse bloem- of groentezaden. Hoe grover het zaad, hoe bobbeliger het papier. Groeipapier

wordt geproduceerd in Nederland uit puur natuur en door mensen met een beperking verpakt. Op de website **makebv.nl** is een filmpje met gebruiksaanwijzing te zien. Ook via de website **groeipapier.com** is meer informatie verkrijgbaar.

Waarom wel: Leuk voor een speciale uitnodiging of een originele reclame-uiting
Waarom niet: Je bent genoodzaakt de boodschap te laten drukken, want schrijven op bobbelig papier gaat niet makkelijk

Aardbeienkarnemilkshake (geen vlaaiflip)

Een biologische koeienvlaai is veel smakelijker dan de stront van een gangbare koe. Dat ontdekte een Zwitsers-Wageningse onderzoeksmevrouw met de bijpassende voornaam Flavia. Na lezing van haar achternaam beland je overigens in de totaal andere sferen van de ontplofte kerncentrale in Japan: die luidt Geiger. Dit terzijde, we blijven bij haar voornaam en dan vooral haar onderzoeksobject. Zelf heeft ze niks van de vlaaien gegeten, althans dat meldde het persbericht niet. Ze heeft geteld: in de koeienvlaai op een gangbaar bedrijf wonen gemiddeld 102 insecten en larven, in die op biologische bedrijven en begraaasde natuurterreinen 156 respectievelijk 168. Dus vormt de bio-vlaai een veel smakelijkere dis voor weidevogels als grutto's en kieviten. Een gruttojong schijnt dagelijks wel 8.000 insecten te vreten, dus het maakt nogal wat uit wat voor type vlaaien er liggen: bio-koeien zijn beter voor de weidevogels. Die kunnen wel wat extra's gebruiken, want het gaat niet zo goed met ze. Dat bio-koeienvlaaien rijker zijn, komt waarschijnlijk doordat de schijtsters meer vezelrijk voer krijgen dan de gangbare koeien, die massaal aan de diarree zijn. Enfin, staatssecretaris Bleker heeft in theorie gelijk als hij zegt dat ook de landbouw belangrijk is voor de natuur. Maar hij misbruikt het argument om het beetje natuurbelaid dat wat voorstelde, eens flink af te breken. Bovendien vertelt hij het cruciale deel van zijn argument er niet bij: het landbouwen

kan weer natuurvriendelijk worden, mits het veel minder intensief gebeurd. Dus drastisch minder landbouwgif, geen monoculturen maar zoveel mogelijk verschillende gewassen en herinvoering van gemengde bedrijven: beesten én granen op één bedrijf, inclusief onkruidzaden op de akkers voor overwinterende vogels. Valt op te maken uit het promotieonderzoek van Flavia Geiger, uitgevoerd in samenwerking met tien Europese universiteiten. Stront is gezond. Mits met mate en opgenomen in de kringloop waar koeien, planten, vogels en mensjes deel van uitmaken. Voor die laatste categorie maken we geen vlaaiflip, maar aardbeienkarnemilkshake, van de melk van onze natuurminnende bio-poepers.

- Benodigdheden*
- * 4 deciliter karnemelk
 - * 400 gram rijpe aardbeien
 - * 2 zakjes vanillesuiker
 - * halve bak (+/- 200 gram) vanille- of roomijs

Houdt vier aardbeien apart en halveer die. Pureer de overige ingrediënten in een blender of met behulp van een staafmixer. Doe in glazen, garneer met de halve aardbeien. Poeh.

Zuinige

Hoe vaak gooien we de waterkoker niet half-vol water om er vervolgens één kopje thee van te zetten? Okee, het restant van het water gooien we natuurlijk niet weg, maar wat te denken van de hoeveelheid stroom die we gebruiken om dit te veel aan water te verwarmen?! Met de ECO Kettle Waterkoker is dit probleem verholpen. De waterkoker heeft twee reservoirs. Eén waarin anderhalve liter water wordt bewaard en het andere waarin dat water wordt gekookt. Door op een knop te drukken vult het kookcompartiment zich met het gewenste aantal kopjes water (1 tot 8 koppen), waarna deze hoeveelheid wordt gekookt. De ECO Kettle Waterkoker is gemid-

waterkoker

deld 30 procent zuiniger in het gebruik ten opzichte van een gewone waterkoker en te koop via diverse websites, waaronder: **bespaarbazaar.nl** en **handigbesparen.nl**.

Waarom wel: Het bespaart water, energie en tijd.
Waarom niet: Heb je echt een apart apparaat nodig om te leren alleen die hoeveelheid water te verhitten die je nodig hebt?

Zonnepanelen

Voor het eerst kunnen huishoudens zonnepanelen krijgen zonder zelf voor de aanschaf te betalen. Energieleverancier Greenchoice, zonne-energiebedrijf De Zonnefabriek en Stichting DOEN zijn gestart met het project ZonVast, waarin mensen gratis zonnepanelen op hun dak krijgen. Een zonnepanelensysteem van ZonVast bestaat uit tien zonnepanelen die 1950 kilowattuur per jaar opleveren. Dit is meer dan de helft van het stroomverbruik van een gemiddeld huishouden. Voor de stroom die de klant direct verbruikt betaalt deze twintig jaar een vaste prijs vergelijkbaar met het huidige gemiddelde energietarief van gewone stroom. De Zonnefabriek levert de zon-

nepanelen en coördineert de installatie van de systemen. Greenchoice is de eerste twintig jaar eigenaar van de zonnepanelen en verzorgt de administratie. Na twintig jaar worden de zonnepanelen eigendom van de klant, en kan deze nog zo'n tien jaar profiteren van gratis zonne-energie van eigen dak. Stichting DOEN is betrokken om de start van het project financieel te ondersteunen.

Waarom wel: Investeringsproblemen worden door deze constructie weggenomen
Waarom niet: Het aanbod geldt vooralsnog alleen voor Greenchoice-klanten met een koopwoning

Waterbesparende douchekop

Elk jaar verspillen we 600 miljoen douchebeurten, omdat slechts de helft van de Nederlanders een douchekop gebruikt die water bespaart. Zo blijkt uit een test van Milieu Centraal. Een spaardouchekop laat minder water door, maar het douchegevoel is hetzelfde. De goedkoopste spaardouchekop kost in een bouwmarkt ongeveer tien euro. Dit bedrag is in een gemiddeld huishouden al na drie maanden douchen terugverdiend door de besparing op water en gas. Eén keer douchen met een spaardouchekop scheelt anderhalve emmer water. In een gemiddeld huishouden bespaar je zo ruim 900 emmers water per jaar.
Waarom niet: Zou het niet weten
Waarom wel: Zuiniger omgaan met warm water scheelt energie en betekent minder uitstoot van broeikasgassen

Multifunctionele kip

Nu de zomer zo lekker zijn best doet, wordt het steeds leuker om zelfvoorzienend te zijn. Aan je huis verwarmen of verlichten hoeft je nauwelijks tijd te besteden. En in de tuin groeit alles dat het een lieve lust is, dus iets te eten produceren is een makkie. Wat je zelfvoorzienende leven nóg makkelijker maakt, is een setje kippen in de tuin. Niet al te veeleisende beesten. Met een paar vierkante meters en een zelfgetimmerd hok waar ze op stok kunnen, zijn ze dik tevreden.

Naast een continue eileverancier - een biologische kip legt zo'n 275 eieren per jaar - zijn kippen ook bijzonder goede afvalverwerkers. In ruil voor wat basisvoer (granen), schillen en andere etensresten heb jij bijna elke dag een kakelvers eco eitje bij 't ontbijt. Er zijn slechtere deals. En eerlijk is eerlijk, een kippetje op zijn tijd is ook best lekker. Zeker als het beestje zijn hele leven vrolijk en vrij heeft rondgetokt. Als zelfvoorzienende ontkom je er alleen niet aan om dat vrolijke beestje eigenhandig te slachten. Volgens de wet mag dat gewoon thuis, mits je de nodige kennis van zaken hebt. Dus kijk de kunst eerst even af bij iemand die het vaker heeft gedaan. Ken je geen ervaren zelfslachter? Kijk dan op **www.natuurlijkerleven.nl/koken**. Of op Youtube, waar ook de nodige kippenslacht filmpjes te vinden zijn. Al haalt dat het natuurlijk niet bij het echte werk.

Benieuwd naar wat je te wachten staat bij zo'n thuis-slachting? Waarschuwing: alleen bedoeld voor mensen met een sterke maag! Het begint allemaal met het vangen van de kip. Dat gaat het makkelijkst als het beest slapend op stok zit. Dat bespaart je een wilde achtervolging door eigen tuin. Eenmaal gevangen, moet de kip dood. Breek daarvoor de nekwervels (de kop er af hakken kan ook). Maak een snee in de halsslagaderen en laat het beest helemaal leegbloeden. Dompel de levensloze kip vervolgens in een bak heet water en pluk de veren eraf. Verwijder daarna de kop van de kale kip en maak een snee tussen de anus en de staart. Haal het beest van onder en boven leeg (nekwervels, ingewanden etc) en spoel de kip goed schoon met water. Klaar ben je. Het zal even slikken zijn, zo'n eerste thuisslachting. Maar echt, alles went.

Nienke Oosterbaan - is auteur Fred & Wilma in de Vinexwijk en geeft ons elk nummer een leuke tip om zelfvoorzienend te leven.

Doe het zelf

Drempels

Het aanvechten van overheidsbesluiten door u als betrokken burger kan de kwaliteit van de besluitvorming verbeteren. Onder meer de Nederlandse Vereniging Voor Rechtspraak wijst op het belang hiervan. Ook internationaal is uw rol erkend in het Verdrag van Aarhus. Uw tegenstanders zullen betogen dat u vertraging in de uitvoering, gedoe en extra kosten veroorzaakt. Dus is er nu een maatschappelijk debat gaande over uw rol. De discussie kwam in 2008 in een stroomversnelling met het advies van de Commissie Elverding, over verbetering van de besluitvorming en versnelling van de proceduredoorloop. Dit jaar start Commissie Elverding III (zie verder: www.snellerenbeter.nl) Een greep uit de onderwerpen:

Toegang tot rechter. Uit uitspraken van de afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State blijkt dat zwaardere eisen worden gesteld aan de toegang tot de rechtspraak, voor organisaties met een milieubeschermende doelstelling en het behartigen van algemeen belang. Hoewel de scherpe kantjes er wat af zijn, blijft het opletten of er voldoende aansluiting is tussen het doel en concreet handelen van de rechtspersoon en de betreffende procedure.

Het relativiteitsvereiste. U krijgt alleen een ‘gegrond beroep’ als de betrokken wettelijke regel uw belang rechtstreeks beschermt. Veel milieu-inbreuken raken niet degene die ze ter discussie stelt, maar hebben te maken met de kwaliteit van de milieubesluitvorming. U krijgt dan wel gelijk, maar het besluit hoeft niet te worden hersteld. Dit is in de Crisis- en herstelwet geïntroduceerd met – nu nog – een beperkt bereik, maar er gaan stemmen op om dit breed in te voeren.

Verhoging griffierecht. U betaalt voor de toegang naar de bestuursrechter een griffierecht: op dit moment €152,- per procedure. Maar hoe kleiner u uw persoonlijke belang ervaart, hoe minder u bereid zult zijn om dat zelf te dragen. Nu is €152,- meestal wel op te brengen, maar er wordt gesproken over bedragen tot het twintigvoudige per procedure!

Uw maatschappelijke rol in het belang van natuur en milieu loopt dus gevaar.

Voor deze column is gebruik gemaakt van de Masterscriptie Milieurecht van Dennis van Mier. Op te vragen via bmf@brabantsemilieufederatie.nl

Barry Meruma werkt als advocaat bij HABITAT advocatenkantoor te Amsterdam. Samen met Jacqueline Mineur, als jurist werkzaam bij Milieudefensie en HABITAT, schrijft hij over omgevingsrecht.

Down to earth
Nummer 3, juni 2011

Down to earth is een uitgave van Vereniging Milieudefensie en verschijnt zes maal per jaar. Het blad wordt gemaakt op basis van een onafhankelijk redactiestatuut. De artikelen geven niet noodzakelijk het standpunt weer van de Vereniging Milieudefensie. Wie kopij wil inzenden, wordt verzocht vooraf contact op te nemen met de redactie. Overname van artikelen is mogelijk na overleg met de redactie.

Redactieadres
Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam
T: 020 550 73 74
F: 020 550 73 10
E: redactie@downtoearth-magazine.nl
www.downtoearth-magazine.nl

Servicelijn (voor abonneementen, administratie en vragen): 020 626 26 20

Redactieraad: Victor van den Belt, Kees van den Bosch, John Verhoeven
Redactie: Freek Kallenberg, Annemarie Opmeer (hoofd)

Druk: Senefelder Misset, Doetinchem
Dit tijdschrift is gedrukt op Reviva Print (100% kringloop)

Abonnement
Minimaal €34,- per jaar. U bent dan tevens lid van Milieudefensie. Opzeggingen alleen schriftelijk via de Milieudefensie Servicelijn, Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam. Opzeggen kan tot 1 november voor de eerste helft van het kalenderjaar en tot 1 mei voor de tweede helft van het kalenderjaar.

Advertenties
Tarieven en opgave via Adviesbureau Cadex, Tuin 12, 4307 Oosterland (Zld).
T: 0111 64 33 07. F: 0111 64 40 84.
E: info@cadex.nl

ISSN: 2211-0712

ADVERTENTIES

DE NIEUWE KEUKEN...

Natuurlijke materialen, energiezuinige apparatuur, oerdegelijk vakmanschap. Ontworpen en uitgevoerd volgens uw **eigen** wensen.

Bernhagen Natuurkeukens, Traay 196-198, Driebergen-Rijsenburg, tel. (0343) 755 006.
info@natuurkeukens.nl
www.natuurkeukens.nl

...NATUURLIJK MOOI

Adverteren in Down to Earth?

ADVIESBURO
CADEX

0111 643307 | info@cadex.nl | www.cadex.nl

Doe mee!
Kijk voor een actueel activiteitenoverzicht op www.milieudefensie.nl/doemee

Jubileum feest! Zaterdag 18 juni, Utrecht. Milieudefensie bestaat 40 jaar. Vrijwilligers, leden en (oud)medewerkers zijn van harte welkom op ons jubileumfeest. Geef je op via de website: www.milieudefensie.nl/jubileum

Steun Helden Race-lopers Op 10 juli loopt het team van Milieudefensie mee in de heldenrace. Ons team heeft nu 2000 euro opgehaald. Dat is fantastisch, maar we hopen op meer! Steun ons team, zodat iedereen mag deelnemen! Doe een kleine donatie (mag ook een grote zijn natuurlijk) bij één van onze lopers (liefst degene met het laagste bedrag) of loop zelf mee. Kijk op: <http://2011.heldenrace.nl/teammilieu-defensie>

Actieteam zoekt nieuwe leden. Het actieteam van Milieudefensie is op zoek naar nieuwe enthousiaste mensen voor het ‘stoutere’ werk. Ben jij bereid om mee te doen aan een blokkade of een bezet-

ting? Of kan je met een spandoek vanaf een kantoorflat abseilen? Dan zoeken we jou! Meer weten? Neem contact op met onze actievoordinator Varpu Sairinen: varpu.sairinen@milieudefensie.nl

Bouw mee aan een groene Metropool! Vind jij dat meer asfalt niet de oplossing is voor de verkeersproblemen in de regio Rotterdam – Den Haag? Vind jij het belangrijk dat natuur- en recreatiegebieden zoals Midden-Delfland, het Bergse Bos en de Surfplas worden behouden? Teken het burgerinitiatief! Wil je meer doen? Vraag een actiepakket of word vrijwilliger. Stuur een mailtje naar: vrijwilliger@milieudefensie.nl

Ga mee naar Parkpop! Zondag 26 juni, Den Haag. Milieudefensie gaat op Parkpop handtekeningen ophalen voor de groene metropool. Help jij tussen 12 en 17 uur mee handtekeningen verzamelen? Wij vergoeden jouw treinkaartje. Geef je op via: vrijwilliger@milieudefensie.nl

Oproepen en Agenda

Word EKO-teller in jouw supermarkt! Dit jaar organiseert Milieudefensie wederom de landelijke EKO-tellingen. Vrijwilligers uit het hele land tellen de EKO- en fairtrade producten in hun supermarkt. Het doel is de supermarkten te stimuleren om een ruim assortiment biologische en eerlijke producten aan te bieden. Helpt jij mee door in je eigen supermarkt te tellen? Geef je dan op via www.ekotellingen.nl.

Festivaltour Elk jaar staat de festivaltour van Jongeren Milieu Actief in het kader van een groter project. Dit jaar is het thema duurzaam voedsel. We willen de festivalgangers informeren over de relatie tussen voedsel en de milieuproblematiek. Daarnaast gaan we de mensen verleiden met een smaaktest. Zullen ze het verschil proeven tussen biologisch en niet-biologische producten?
11-06-2011: Beeckestijnpop, Velsen-Zuid
26-06-2011: Roots Festival, Amsterdam

Lentezeilen 17-19 juni. Ook zin in een weekendje zon, water en wind? Met leuke en gezellige groep jongeren, die de natuur een warm hart toedragen? Geef je op voor het JMA-lentezeilen! De exacte tijden worden later bekend gemaakt, evenals de routebeschrijving. De kosten zijn €60,- voor JMA-leden. Niet leden betalen €65,-. Geef je op door een mail te sturen naar zeilen@jma.org.

World Naked Bike Ride 18 juni. Durf jij het aan? The World Naked Bike Ride? Stap zo naakt als je durft op de fiets om aandacht te vragen voor het milieu! Dit jaar gaat de actie weer van start op 18 juni door Wageningen en Arnhem. Ga voor meer info naar www.sharewageningen.org en dan WNBR.

Milieudefensie steunen via uw testament?

Leven met respect voor elkaar, de aarde en de toekomst. Dat is waar Milieudefensie voor staat. Met onze leden en donateurs werken wij aan een duurzame, schone, rechtvaardige en leefbare wereld. Ook voor onze kinderen! Spreekt ons werk u aan en wilt u ons ook in de toekomst blijven steunen? Denk er dan eens over om Milieudefensie in uw testament op te nemen. Uw vaste steun is voor ons van groot belang. Met uw hulp kunnen wij doorgaan met onze acties en blijven werken aan echte veranderingen. Wilt u meer informatie: bel voor een vrijblijvend gesprek of vraag onze nieuwe brochure aan. U kunt daarvoor de antwoordkaart bij deze Down to Earth gebruiken.

Wilt u meer informatie? Neem contact op met de Servicelijn voor een vrijblijvend gesprek of voor onze brochure. Tel 020 62 62 620
E-mail service@milieudefensie.nl

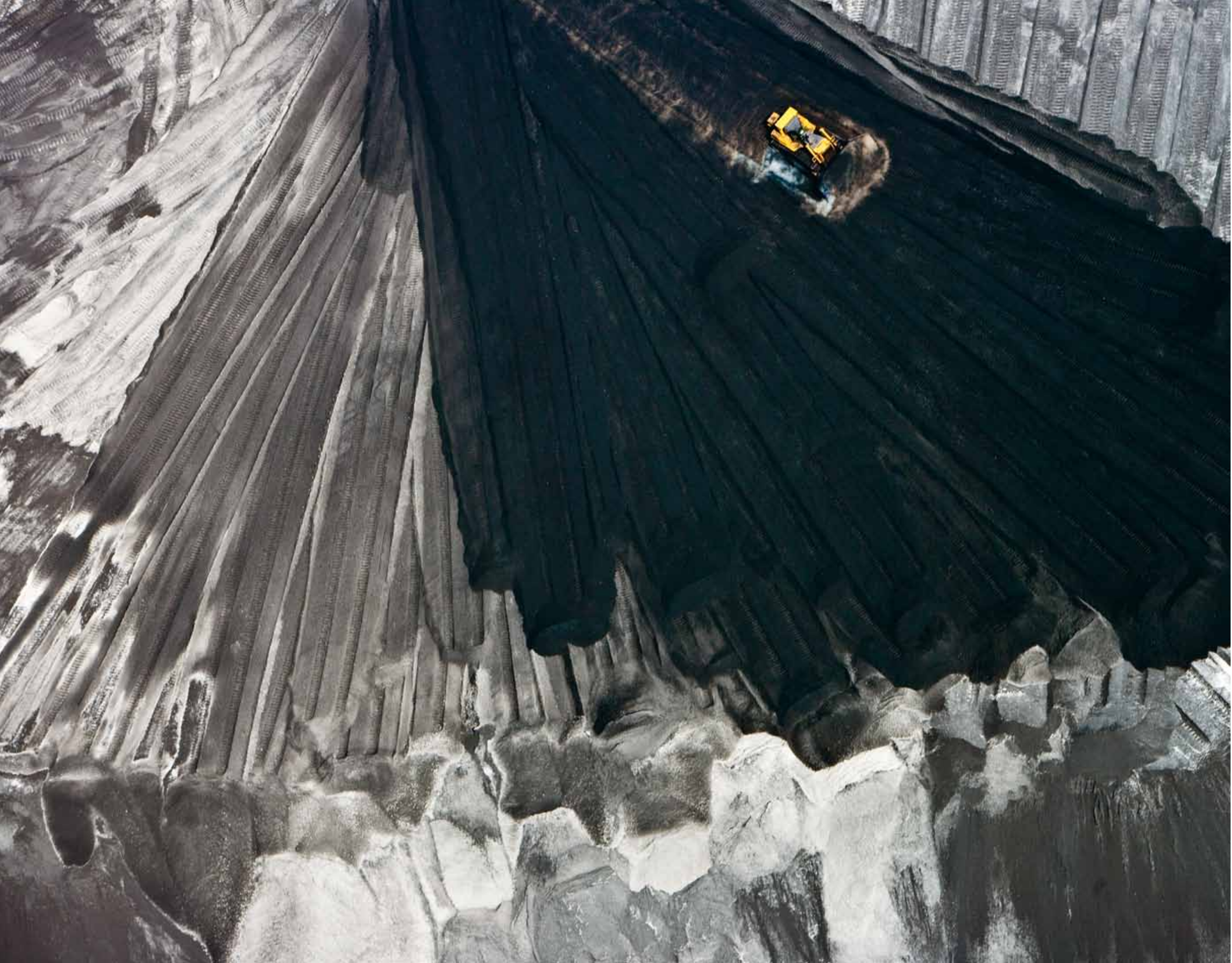
Veel mensen die ik spreek staan voor het eerst stil bij wat ze nu echt belangrijk vinden. Ze moeten beslissen hoe ze hun zaken willen regelen voor hun dierbaren of voor de goede doelen die ze willen ondersteunen. Mijn rol is om hen daarbij te helpen. Door hun wensen zo vast te leggen dat ze ook goed uitvoerbaar zijn. Natuurlijk respecteer ik ieders keuze, maar ik vind het inspirerend om te zien dat steeds meer mensen organisaties als Milieudefensie opnemen in hun testament.

Mr Tjacco van de Velde is notaris bij Koch notarissen in Den Haag

Henk Groenendaal

Milieudefensie. Een wereld te winnen.

Tekst: Wendy Koops Beeld: J. Henry Fair

Klimmen

Heen en weer duwt een buldozer dit koolstofrijke restproduct van olieraffinage: petcoke. *Sisyphus* noemde fotograaf J Henry Fair dit werk (zie ook p. 3 en 40). Zijn missie om de medemens te overtuigen van het belang van milieuvriendelijke keuzes in huis, tuin en keuken is al net zulk monnikenwerk. Steeds weer de aarde die berg proberen op te duwen, naar de duurzame samenleving op het topje – naar Fairs overtuiging eigenlijk zo bereikbaar. Hoewel hij niet kan nalaten te preken dat het weggooiën van één aluminium blikje gelijk staat aan de energie voor twaalf branduren van een gloeilamp, beseft hij dat je er niet komt met het strooien van indrukwekkende getallen. Daarom maakt hij foto's als *Sisyphus*. Petcoke is immers één van de grondstoffen van zo'n aluminium blikje. Soms helpt afstand om een probleem te doorgronden en te beseffen welke consequenties ons gedrag heeft.

Bouw mee aan een groene metropool!

Woon jij in Zuid-Holland? Teken voor 40 procent minder files!

Steun het duurzaam mobiliteitsplan van Milieudefensie. Dit zorgt voor 40 procent minder files, zónder de aanleg van de A13/A16 en Blankenburgtunnel. Midden-Delfland en het Bergse Bos blijven behouden én de lucht wordt schoner!

Met oplossingen als beter openbaar vervoer, fietssnelwegen, het Nieuwe Werken en een spitsheffing wordt de Randstad een groene metropool: leefbaar en goed bereikbaar!

www.milieudefensie.nl/groenemetropool

